



De implementatie van de perioden van groei van het MKVS binnen de kleuterbouw.

Meesterstuk in het kader van de opleiding Master SEN

Naam: Ans Frantzen-Nieuwenbroek
Studentnummer: 1368033
Leerroute: GSD1 OBO Roosendaal
Maand en jaar: juni 2010
Begeleid door: Dhr. Piet Koppejan

Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg Tilburg

Voorwoord

groei
volg
groeien
volgen
volgroeien.

De Perioden van **Groei**.

Het Montessori Kind **Volg** Systeem.

De **groei** van het kind volgens Maria Montessori.

De Perioden van **Groei** in het Montessori Kind **Volg** Systeem.

Het **volgen** van de **groei** van het kind in het Montessori Kind **Volg** Systeem.

Het **groeien** van het gebruik van de perioden van **groei** in de kleuterbouw van mijn school.

De **groei** van mijn ontwikkeling binnen de Master SEN opleiding gedragspecialist.

Het **volgroeien** van het gebruik van het Montessori Kind **Volg** Systeem.

Het **volgroeien** van het nemen van goede **vervolgstappen**.

Het **volgroeien** van een professioneel team.

De **volgroei** van het MKVS.

Ik **groei**.

De vijf woorden bovenaan de tekst vormen de basis voor mijn meesterstuk. Op zichzelfstaand, maar ook in combinatie gaven ze mij inspiratie en bleken er steeds raakvlakken te zijn binnen de theorie en de praktijk van mijn onderzoek.

Inhoudsopgave

Samenvatting

blz. 5

1. Inleiding

1.1 Onderzoeksonderwerp

blz. 6

1.2 Persoonlijke leerdoelen

blz. 7

1.3 Leeswijzer

blz. 7

2. Probleemstelling

2.1 Het model van P. Jackson en M. McKergow

blz. 9

3. Verantwoording van de probleemstelling

3.1 Operationalisatie van de probleemstelling

blz. 12

3.2 Concretisering van de probleemstelling

blz. 12

3.3 Nieuwswaarde

blz. 13

3.4 Theoretische relevantie

blz. 13

3.5 Praktische en maatschappelijke relevantie

blz. 14

3.6 Optimale opbrengst

blz. 14

4. Achtergronden en theoretisch kader

4.1 Onderzoeksfuncties

blz. 15

4.2 Domeinafbakening

blz. 15

4.3 Definiëren van de belangrijkste termen en begrippen

blz. 15

4.4 Theoretisch kader: de perioden van groei

blz. 18

4.4.1 De gevoelige perioden

blz. 19

4.4.1.1 Perioden van schepping

blz. 20

4.4.2 Werken

blz. 21

4.4.2.1 De schepper

blz. 21

4.4.3 Identiteit

blz. 22

4.4.3.1 Redzaamheid

blz. 23

4.4.3.2 Socialiteit

blz. 23

4.4.3.3 Moraliteit

blz. 25

4.4.4 Intelligentie

blz. 25

4.4.4.1 Aandacht en geheugen

blz. 26

4.4.4.2 Geheugen

blz. 27

4.4.4.3 Wil

blz. 27

4.4.4.4	Verbeeldingskracht	blz. 27
4.5	Inclusie	blz. 28
4.6	Andere theorieën en modellen	blz. 29
4.6.1	Het lusmodel	blz. 29
4.6.2	De taxonomie van Bloom	blz. 32
 5. Methode		
5.1	De deelvragen	blz. 33
5.2	Dataverzameling	blz. 33
5.3	Onderzoeksplanning	blz. 33
5.4	Data analyse	blz. 34
5.4.1	Bezoek andere montessorischool	blz. 34
5.4.2	Presentatie van de Perioden van Groei in de bouwvergadering	blz. 34
5.4.3	Het MKVS zelfevaluatie instrument	blz. 35
5.5	Resultaten onderzoek	blz. 37
5.5.1	Het MKVS zelfevaluatie instrument per standaard	blz. 37
5.5.2	Resultaat van het gesprek bezoek andere montessorischool	blz. 41
5.6	Interpretatie van de resultaten	blz. 41
5.6.1	Betrouwbaarheid en validiteit	blz. 41
5.6.2	De methode-en bronnentriangulatie	blz. 42
 6. Conclusie		
6.1	Belangrijke uitkomst	blz. 43
6.2	Uitkomst van het zelfevaluatie instrument	blz. 43
6.3	Verbeterpunten	blz. 44
6.4	Nieuwe visies en uitgangspunten	blz. 44
 7. Discussie en reflectie		
7.1	Aanpak	blz. 46
7.2	Uitvoerbaarheid	blz. 47
7.3	Acceptatie	blz. 47
7.4	Effectiviteit	blz. 47
7.5	Tevredenheid	blz. 48
 Literatuur		blz. 49
Bijlagen		blz. 50

Samenvatting

Begin 2000 is het Montessori Kind Volg Systeem geïntroduceerd op de montessorischolen. Een speciaal kindvolgsysteem dat geschreven is door Els Westra bestemd voor de peuters tot en met leerlingen in de bovenbouw van de basisschool. In 2007 is mijn school gestart met de implementatie van dit systeem. In 2008 is er een digitaal systeem ontwikkeld door Els Westra in samenwerking met Unilogic te Sittard en de landelijke begeleidingsgroep MKVS. Vanaf die tijd zijn wij op school overgestapt op dit digitale systeem.

Als één van de kernteamleden die het invoering proces begeleidde, leek het mij een grote uitdaging om één van de zeven ontwikkelingsgebieden: de Perioden van Groei te implementeren binnen de kleuterbouw. Zij zijn immers de basis van het MKVS waarbij de leraar van hieruit een goed beeld krijgt van de ontwikkeling van de persoonlijkheid van het kind. Ik gebruikte het als probleemstelling binnen mijn onderzoek.

Eerst ging ik aan de slag met het definiëren van de belangrijkste termen en begrippen waarin ik informatie geef over mijn doelgroep: de kleuterbouw, mijn school, Maria Montessori en het MKVS. Daarna volgt er een theoretische diepgang van de Perioden van Groei aan de hand van het MKVS dat door Els Westra is geschreven en die gebaseerd is op de filosofie, de pedagogiek, de antropologie en de didactiek van Maria Montessori. Het didactisch handelen van de leraar binnen het MKVS verklaarde ik in een aantal didactische modellen.

Mijn onderzoek startte ik met de deelname aan een landelijke MKVS dag die mij in aanraking bracht met het MKVS zelfevaluatie-instrument. Ook kon ik de expertise die ik opdeed op een andere montessorischool goed gebruiken. Na de introductie op mijn eigen school gingen alle collega's aan het werk binnen het MKVS en na een periode van zes weken evalueerde ik dit proces door middel van het MKVS zelfevaluatie-instrument.

De opbrengst is heel hoopgevend te noemen: alle collega's hielden zich aan de afspraak om de helft van de oudste kleuters in te voeren in het MKVS. Er waren zelfs meer kleuters ingevoerd en de collega's gebruikten het MKVS op meerdere ontwikkelingsgebieden. In de Perioden van Groei bleek de sociaal-emotionele ontwikkeling van een kleuter gedetailleerd te worden beschreven. Vanuit dit succes ontstond een kettingreactie: er wordt nu meer gewerkt met het MKVS in de andere bouwen en het hele team doet mee aan een audit met het MKVS zelfevaluatie-instrument, zodat er een duidelijk beeld zal ontstaan over de plaats die het MKVS op mijn school inneemt. Op managementniveau wordt er inmiddels ook actie ondernomen om het administratiesysteem beter te laten aansluiten op het MKVS. En tot slot is de peuterspeelzaal die verbonden is aan onze school nieuwsgierig naar MKVS versie voor de peuters.

1. Inleiding

1.1 Onderzoeksonderwerp

In het voorjaar van 2007 maakte het team van mijn school tijdens een teamdag kennis met het Montessori Kind Volg Systeem. Een kennismaking die vergaande gevolgen had voor de dagelijkse praktijk als leerkracht. Tot dat moment volgden wij de leerlingen in onze dagelijkse logboeken en werden er lesjes ingepland. Op afgesproken momenten werd de ontwikkeling van het individuele kind omgezet in een registratiesysteem waarin de ontwikkeling van de leerlingen 8 jaar lang gevolgd werd. Daarnaast werden de observaties verwerkt in een uitgebreid 22-bladig bolletjes en geschreven verslag voor de ouders.

Met de introductie van het MKVS beschikt de school over een specifiek middel om de ontwikkelingsmomenten van een kind in beeld te brengen. Het hanteren van het MKVS betekent voor de leerkracht dat deze nog meer montessoriaans denkt en handelt en een bijdrage levert aan het volgen van het kind op een montessori school. De ontwikkeling van de kinderen wordt op een effectieve manier waargenomen. In samenhang daarmee plannen en verantwoorden leraren hun acties voor de dagelijkse praktijk. De verzamelde gegevens worden in het MKVS ingebracht.

Hoe werd en wordt de implementatie van het MKVS georganiseerd? Tijdens speciale geplande teambijeenkomsten houdt een externe onderwijsadviseur van Edux toezicht op de invoering van het MKVS. Een grote rol is ook weggelegd voor het kernteam dat bestaat uit de directeur, de intern begeleider en 5 leerkrachten uit boven-, midden-, onder- en kleuterbouw.

De kernteamleden volgden de cursus Meesterlijk Coachen bij de Edux. In elk bouwoverleg wordt het MKVS besproken waarin de kernteamleden een coachende rol hebben. Het kernteam komt daarnaast ook periodiek bij elkaar waarbij alle activiteiten geëvalueerd worden. In de eerste 2 jaar werden er klassenconsultaties verricht door de onderwijsadviseur en een van de kernteamleden; deze werden gevolgd door een nabespreking.

Nu, in het derde jaar, zijn de klasse consultaties vervangen door individuele coachings gesprekken. In de eerste twee jaar werkte het team met de volgende domeinen:

- Rekenen
- Taal
- Motoriek

Na twee jaar handmatig gebruik van het MKVS, is het team gestart met het gebruik van het digitale MKVS en hebben alle teamleden de beschikking gekregen over een laptop. Het

digitale MKVS heeft als grote voordeel dat de verzamelde gegevens op drie niveaus zichtbaar zijn: het niveau van het kind, de leraar en het management.

Zelf ben ik ook een van de kernteamleden en bij het zoeken naar een onderwerp voor mijn meesterstuk binnen de opleiding gedragspecialist was het voor mij al snel helder: als kernteamlid wil ik graag één van de overige domeinen: “de Perioden van Groei” invoeren binnen de kleuterbouw. Door te werken met het MKVS heb ik het gevoel dat ik heel dicht bij mijn montessoriaanse identiteit blijf: een belangrijk aspect als leraar op een montessorischool. Daarnaast brengen de perioden van groei de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind in beeld en geeft deze mij kennis die ik kan gebruiken bij mijn opleiding gedragspecialist.

Ik wil op zoek gaan naar handvatten om deze implementatie te realiseren, het zou heel goed zijn wanneer de kleuterbouw collega's een stevige basis leggen met de perioden van groei binnen het digitale MKVS, een basis waarop de collega's in de andere bouwen weer verder kunnen bouwen.

1.2 Persoonlijke leerdoelen

Om de perioden van groei te implementeren in het MKVS is het eerst nodig dat ik mijzelf verdiep in het domein, zodat ik de leerlingen in dit deel van het MKVS digitaal kan invoeren. Op andere montessorischolen hoop ik ervaringen op te kunnen doen bij de invoering van dit ontwikkelingsdomein.

De kennis die ik uit de theoretische verdieping en uit mijn ervaring hoop op te doen, wil ik overbrengen op mijn kleuterbouwcollega's. Ik hoop hen met mijn enthousiasme tot een intrinsieke motivatie te brengen en te coachen met als doel dat zij daadwerkelijk aan de slag gaan met de perioden van groei.

Voor mij betekent dit dat ik professioneel zal moeten communiceren met mijn naaste collega's. Om dit daadwerkelijkheid te kunnen realiseren is het belangrijk dat het kernteam en de directie mij steunen bij de uitvoering van deze implementatie.

1.3 Leeswijzer

Hoofdstuk 1: Inleiding.

In dit hoofdstuk motiveer ik mijn onderwerp: de implementatie van de Perioden van Groei in het Montessori Kind Volgsysteem op mijn school. Ik geef ik mijn ontwikkeling aan die ik nodig zal hebben bij het bereiken van mijn doelen.

Hoofdstuk 2: Probleemstelling.

Door het volgen van de stappen vanuit het model van P. Jackson en M. McKergow kom ik tot mijn onderzoeksvraag.

Hoofdstuk 3: Verantwoording van de probleemstelling.

Na het formuleren van de probleemstelling beschrijf ik alle onderdelen concreet en geef ik de nieuws waarde weer. Daarna leg ik de link met de montessori theorie en geef ik aan wat de praktische en maatschappelijke betekenis van mijn onderzoek is. Tot slot wordt de optimale opbrengst beschreven.

Hoofdstuk 4: Achtergronden en theoretisch kader.

Nadat ik de belangrijkste begrippen in mijn onderzoek definieer en uitleg geef over het MKVS, beschrijf ik aan de hand van de theorie van Maria Montessori de vier gebieden waaruit de Perioden van Groei bestaan. Daarnaast komen er leertheorieën aan de orde die de werking van het MKVS ondersteunen: het lusmodel, het beslissingmodel en de taxonomie van Bloom. Tot slot wordt de betekenis van het montessori-onderwijs voor het passend onderwijs benadrukt.

Hoofdstuk 5: Methode.

In dit hoofdstuk beschrijf ik hoe ik mijn onderzoek plan en uitvoer, hoe ik mijn gegevens analyseer en verzamel. Hiernaast beschrijf ik hoe ik de resultaten interpreteer, waarbij ik de validiteit en betrouwbaarheid aan de orde laat komen.

Hoofdstuk 6: Conclusies.

De belangrijkste conclusies en uitkomsten worden beschreven, de verbeterpunten worden genoemd en nieuwe visies en uitgangspunten worden beschreven.

Hoofdstuk 7: Discussie en reflectie.

De aanpak van het onderzoek wordt beschreven waarna de uitvoerbaarheid en de acceptatie wordt belicht. Het effect van het onderzoek voor mijn school komt aan de orde evenals mijn tevredenheid van het onderzoek.

2. Probleemstelling

2.1 Het model van P. Jackson en M. McKergow

Het platform

Het Montessori Kind Volg Systeem interesseert me als leerkracht op een montessori-school bijzonder. Sinds ik werk volgens dit systeem heb ik het gevoel dat ik dicht bij de montessoriaanse visie sta: ik kijk naar de positieve ontwikkelingsmomenten van de kinderen. Vanuit deze signaleringen neem ik beslismomenten en vraag mij af of ik:

- afwacht
- een lesje geef
- observeer
- diagnosticeer
- registreer

Ik ben al heel gelukkig dat ik samen met een jonge duocollega, die zojuist de montessori-opleiding is begonnen, onze dagelijkse klassenmanagement volgens het MKVS volg. Zij staat net als ik positief tegenover het MKVS en ziet het ook als een uitdaging. Met elkaar werken we aan onze dagelijkse digitale signaleringsoverzichten; het is helder voor elkaar hoe we met de kinderen gaan werken. In één oogopslag zien we hoe we onze aandacht kunnen verdelen in de groep. Samen met haar interpreteer ik de gegevens van het ontwikkelingsprofiel en bespreek ik die in concrete gedragsbeschrijvingen.

Ik zou wel meer willen weten over het invoeren van de Perioden van Groei. Bij jonge kleuters die als 4-jarige onze school binnen komen, wisselt het verloop van de sociaal-emotionele ontwikkeling heel snel. Ik ben benieuwd of ik deze ontwikkelingen kan plaatsen in de Perioden van Groei.

Graag zou ik als kernteamlid op onze school het gebruik van het MKVS willen uitbreiden met de Perioden van Groei bij de kleuterbouw. Daarvoor zou ik graag willen weten hoe dit domein op andere scholen binnen het MKVS is ingevoerd.

De wolk

De meest ideale situatie zou zijn wanneer al mijn kleuterbouwcollega's het voor elkaar krijgen om van alle kleuters die naar de onderbouw doorstromen binnen het ontwikkelingsprofiel (naast taal, rekenen en motoriek) ook de Perioden van Groei digitaal in gaan vullen. Dit zou een stimulans zijn voor de ontvangende collega's in de onderbouw die een mooie basis hebben om de kinderen verder te volgen via het MKVS.

Wanneer ik mijn wondervraag beantwoord zie, kom ik onze school binnen en hoor van de collega's positieve reacties dat het hen allen lukt om dagelijks de ontwikkelingsmomenten van de leerlingen te signaleren en er een goed beslismoment op te laten volgen.

Via mijn onderzoek ga ik antwoord zoeken op de volgende vraag:

Op welke manier *kan* ik de **implementatie** en het **gebruik** van het **domein de perioden van groei** binnen het **MKVS** in de **kleuterbouw** van **mijn montessorischool** *realiseren*?

De pluspunten

We zijn in het team nu voor het derde jaar bezig met het MKVS; de kleuterbouw loopt voorop in het gebruik omdat we veel met de concrete montessorimaterialen werken. De collega's zijn kritisch, maar werken goed samen en staan allen open voor elkaar. Vooral in tijden waarin er "normale" weken worden gedraaid, is er veel opbrengst in de signaleringen waar te nemen die tijdens het bouwoverleg met elkaar wordt besproken. In het kernteam komen we om de 2 maanden bij elkaar en blijkt dat we elkaar enorm kunnen enthousiasmeren.

Tijdens een MKVS studiedag op 3 februari 2010 in Utrecht met de titel "Passend Montessori Onderwijs" waande ik mezelf in een groot warm bad waarin vele montessorianen met een kritische, maar positieve manier naar het gebruik en de opbrengsten van het MKVS keken. De grootste opbrengst deze dag was het volgen van de workshop van Astrid Ottenheim over haar MKVS zelfevaluatie-instrument en het verzoek van de schrijfster om het gebruik van het MKVS zelfevaluatie-instrument uit te testen op mijn school. Onlangs zijn er collega's van een andere montessorischool op bezoek bij ons gekomen waarbij zij ons van hun inspirerende ervaringen deelgenoot maakten. Met mijn duopartner heb ik nu van 5 leerlingen de Perioden van Groei ingevuld, iets waar we heel trots op zijn.

De trap

- Met mijn duo-partner ga ik van alle leerlingen de Perioden van Groei invullen in het MKVS.
- Via een powerpointpresentatie wijs ik mijn kleuterbouwcollega's de weg binnen de Perioden van Groei.
- Via een SMART gefomuleerd plan spreken we gezamenlijk met elkaar de invoering in het MKVS af. Nieuwe 0^{de} groepers worden gelijk gevolgd via het MKVS.
- Na 6 weken zijn van alle oudste kleuters van Perioden van Groei ingevuld.

- Om de kleuterbouwcollega's te ondersteunen kom ik bij elk van hen op observatiebezoek; het doel hiervan is zicht krijgen op de praktijk en de collega's feedback bieden; ik laat dit bezoek volgen door een nabespreking.
- Bij vier collega's neem ik het zelfevaluatie-instrument van Astrid Ottenheim af, zodat we samen inzicht krijgen over hoe ver we binnen onze kleuterbouw zijn met het gebruik van het MKVS als onderdeel van kwaliteitszorg.
- De opbrengst en eventuele tegenslagen bespreek ik binnen het kernteam; hen heb ik nodig om mij te steunen in dit proces.

Schalen

Wanneer ik mijzelf op een schaal zet van nul tot tien zet ik mij nu op vijf en hoop ik op een zeven te komen. Op de dagen dat ik werk signaleer ik de positieve en opmerkelijke ontwikkelingsmomenten van de kleuters en neem ik de beslismomenten die gevolgd worden door een handelingsmoment van mij als leerkracht. Het lukt mij nu nog niet om dit bij alle kleuters te doen. Door de implementatie van de Perioden van Groei hoop ik zelf een positieve stimulans te ervaren, waardoor ik van alle kleuters deze momenten ga signaleren en laat volgen door juiste beslismomenten.

Mijn kleuterbouwcollega's zijn bekend met de andere ontwikkelingsdomeinen: rekenen, taal en motoriek. Het nemen van de juiste beslismomenten binnen het MKVS verschilt per collega, uit de coachingsgesprekken hoop ik informatie te verkrijgen over in welke schaal zij zichzelf plaatsen.

De duim

Ik heb zelf enorm veel zin in dit onderzoek en hoop zelf verder te komen in het MKVS. Na de invoering ben ik er erg nieuwsgierig naar geweest, bovendien is het voor mij ook een doel om mij theoretisch te ontwikkelen en er meer van af te weten. Onze externe onderwijsadviseur van de Edux is voor mij een zeer stimulerende factor, daarnaast het kernteam en mijn duo collega met wie ik dagelijks al aardig de weg begin te verkennen binnen het MKVS.

Astrid Ottenheim die ik ontmoette tijdens de MKVS studiedag en die mij toestemming gaf haar zelfevaluatie-instrument te mogen uitproberen, ben ik dankbaar. Daarnaast dank ik mijn begeleider van de opleiding: Piet Koppejan, mijn medestudenten Ciska, Maartje, Jeanneke, Marian en Kim voor hun positieve stimulans en feedback bij het tot stand komen van dit meesterstuk.

Tot slot dank ik mijn man en mijn zoons voor het geduld en enthousiasme in de thuissituatie, waarbij zij bovendien fungeerden als klankbord.

3. Verantwoording van de probleemstelling

3.1 Operationalisatie van de probleemstelling

Doelstelling **van** het onderzoek:

Ik onderzoek het gebruik en de implementatie van het domein: perioden van groei van MKVS in de kleuterbouw,

omdat het belang en de werking van dit domein in het MKVS voor de collega's van de kleuterbouw nu vraagtekens geeft,

teneinde de introductie en het werken met dit ontwikkelingsgebied enthousiasme voor het MKVS zal oproepen,

zodat eind juni 2010 van alle oudste kleuters de Perioden van Groei wordtesignaleerd en geregistreerd binnen het MKVS en de sociaal-emotionele ontwikkeling van de kleuters gevolgd wordt.

Doelstelling **in** het onderzoek:

- Invoering van de perioden van groei in de eigen kleuterbouwgroep.
- De collega's in de kleuterbouw begeleiden en coachen bij de invoering van de Perioden van Groei.

Ik heb gekozen voor een open vraagstelling:

Op welke manier *kan* ik het **gebruik** en de **implementatie** van het **domein de perioden van groei** binnen het **MKVS** in de **kleuterbouw** van mijn **montessorischool realiseren**?

3.2 Concretisering van de probleemstelling

- **Gebruik:** leraren zorgen ervoor dat zij een optimale voorbereide omgeving realiseren in de groep zodat zij in staat zijn van de kleuters signaleringen te maken. Daarnaast verwerken de leraren deze signaleringen met de juiste beslismomenten in het digitale MKVS zodat zij hun acties voor de dagelijkse praktijk naar de kinderen plannen, verantwoorden en gegevens krijgen om op hun eigen handelen te reflecteren.

- **Implementatie:** de Perioden van Groei is een domein dat nu niet gebruikt wordt door de collega's op de OMBS ZieZo. Bij de invoering hiervan zal het theoretisch kader en de bijbehorende termen in het digitale registratiesysteem verheldering behoeven.
- **Domein de Perioden van Groei:** binnen het MKVS zijn er 7 ontwikkelingsgebieden. Het registratiedeel "de Perioden van Groei" is er één van en vormt de basis voor de registraties van alle andere ontwikkelingsgebieden. Het geeft de leerkracht een kijkje in de groei van het kind als persoonlijkheid.
- **MKVS:** Het Montessori Kind Volg Systeem is een registratiesysteem waarbij de ontwikkelingen van het kind gevolgd worden. Het is een speciaal middel om de ontwikkelingsmomenten van een kind binnen het montessori onderwijs te volgen. Vanaf maart 2008 is het MKVS en de bijbehorende handleiding als merknaam geregistreerd met de daarbij behorende auteursrechten. De digitale versie wordt uitgegeven door de firma Unilogic BV in Sittard.
- **Kleuterbouw:** groep 1 de jongste kleuters en groep 2 de oudste kleuters.
- **De montessorischool:** in verband met de anonimisatie van dit meesterstuk benoem ik onze school als montessorischool, bestemd voor kinderen van 4 tot 12 jaar. Onze school is een montessorischool, omdat er gewerkt wordt volgens de pedagogische principes van Maria Montessori.

3.3 Nieuwswaarde

Drie jaar na de invoering van het MKVS wordt er binnen onze school gewerkt met de ontwikkelingsgebieden: rekenen/wiskunde en taal; bij de kleuters zit daar het domein motoriek bij. De invoering van het digitale systeem is niet voor alle collega's even gemakkelijk verlopen. Het vraagt voor de collega's veel zelfstudie en een professionele instelling wat niet eenvoudig is naast alle drukke werkzaamheden binnen onze dagelijkse onderwijswereld. De opbrengst die voortvloeit uit de invoering van de perioden van groei in de kleuterbouw zal zeker een positieve stimulans geven aan het gebruik van het MKVS op bredere schaal bij de andere collega's op onze school.

3.4 Theoretische relevantie

Leraren op een montessorischool volgen de ontwikkelingsmomenten van een kind door deze dagelijks te observeren, te signaleren en juiste beslismomenten te nemen. Deze

ontwikkelingsmomenten worden in beeld gebracht in zeven ontwikkelingsgebieden in het MKVS waarin de pedagogiek van Maria Montessori als uitgangspunt geldt en waarin zij de perioden van groei in haar literatuur beschrijft. Het didactisch handelen van de leraar wordt weergegeven in het Lusmodel: een model dat de basis omschrijft waarop het werken van het MKVS gestoeld is.

3.5 Praktische en maatschappelijke relevantie

Als montessorischool hebben wij ervoor gekozen om de ontwikkelingsmomenten van de kinderen weer te geven in een eigen volgsysteem dat dicht bij onze montessoriaanse visie staat. Collega's zullen hierin extra begeleid en gestimuleerd moeten worden, zodat zij vanuit een eigen intrinsieke motivatie met het MKVS gaan werken. Bovendien voldoet de school dan aan de wettelijke verplichting om over een volgsysteem te beschikken.

3.6 Optimale opbrengst

Mijn onderzoek zal een optimale opbrengst geven wanneer op 30 april 2010 alle kleuterbouwcollega's van de helft van alle oudste kleuters de perioden van groei hebben geregistreerd binnen het ontwikkelingsoverzicht in het MKVS.

4. Achtergronden en theoretisch kader

4.1 Onderzoeksfunctie

Mijn onderzoek is een praktijkonderzoek waarbij ik mij richt op het evalueren van het implementeren en het gebruik van een onderdeel binnen het Montessori Kind Volg systeem: de perioden van groei. Frits Harinck (2007) spreekt hier van een **programma evaluatie** waarbij het handelen en uitvoeren van de leerkrachten binnen het MKVS onderzocht wordt.

4.2 Domeinafbakening

De doelgroep van mijn onderzoek zijn de collega's van de kleuterbouw van mijn school. Binnen de perioden van groei richt ik mij tot de perioden van schepping deze is gericht op kinderen van 0 tot 6 jaar, de leeftijd van de kleuters in de kleuterbouw en wordt door Montessori omschreven als de schepper en de ontdekker.

4.3 Definiëring van de belangrijkste termen en begrippen

Het Montessori Kind Volg Systeem.

In het montessori-onderwijs bleek dat er steeds meer vraag was naar een speciaal volgsysteem dat de ontwikkelingsmomenten van een leerling in het montessori-onderwijs in beeld brengt. Het CITO-leerlingvolgsysteem, dat ook op montessorischolen wordt gebruikt, geeft zeker informatie over de vorderingen van de leerlingen en over het niveau van de groep. Daarnaast geeft het de leerkracht veel feedback over zijn eigen handelen in de groep. Maar de specifieke raakvlakken met het montessorionderwijs ontbreken hierin.

Els Westra heeft begin 2000 het Montessori Kind Volg Systeem ontwikkeld; een volgsysteem dat direct in verband gebracht wordt met de filosofie, pedagogiek, didactiek en antropologie van Maria Montessori. De didactiek werkte zij uit in het Lusmodel (2008), waarin het handelen van leerlingen en leerkrachten beschreven wordt en wat de basis is voor het werken binnen het MKVS.

In het MKVS worden in de registratieoverzichten het gedrag van kinderen vastgelegd binnen 7 verschillende ontwikkelingsdomeinen:

1. Waarneming
2. Motoriek
3. Taal
4. Rekenen/wiskunde
5. Geometrie
6. Kennisgebieden/perspectieven

7. Perioden van Groei

De Perioden van Groei

De Perioden van Groei zijn de grondslag voor de registraties van alle overige ontwikkelingsgebieden. De leerkracht krijgt vanuit deze optiek een goed beeld van de ontwikkeling van de persoonlijkheid van het kind onder de identiteitsontwikkeling. Maria Montessori besteedde hier veel aandacht aan en beschreef de aspecten van de ontwikkeling van het kind met name: de socialiteit, moraliteit, de intelligentie, wil en verbeeldingskracht. Zij beschrijft ook hoe deze ontwikkeling in praktijk kan worden gebracht in de dagelijkse omgang met het kind op school.

De Perioden van Groei binnen het MKVS zijn in de volgende 4 gebieden onderverdeeld:

- Gevoelige perioden
 1. Perioden van schepping
 2. Periode van verkenning
- Werken
 1. De schepper en ontdekker
 2. De verkenner en de wetenschapper
- Identiteit
 1. Redzaamheid
 2. Socialiteit
 3. Moraliteit
- Intelligentie
 1. Aandacht/ geheugen
 2. Wil
 3. Verbeeldingskracht

De kleuterbouw

Binnen het montessorionderwijs, zitten leerlingen van meerdere leerjaren bij elkaar en vormen samen de onder- midden- en bovenbouw. Binnen het montessori-onderwijs wordt de term onderbouw aangeduid om groep 1, groep 2 en soms ook groep 3 te benoemen. Voor

groep 3, groep 4 en groep 5 wordt ook wel de term middenbouw gebruikt. Tien jaar geleden heeft het team van onze school de leerjaren verdeeld in:

- Kleuterbouw: groep 1-2
- Onderbouw: groep 3-4
- Middenbouw: groep 5-6
- Bovenbouw: groep 7-8

Kleuters zijn op de eerste dag van de maand na hun vijfde verjaardag leerplichtig, zij mogen vanaf de dag dat zij vier jaar zijn onderwijs volgen.

Maria Montessori

Maria Montessori, geboren in 1870 en overleden in 1952, was pedagoge en de eerste vrouwelijke arts in Italië. In ziekenhuizen kwam zij in contact met kinderen. Zij richtte in 1907 het eerste “Casa dei Bambini” op in de Romeinse krottenwijken. In dit kindertehuis ontwikkelde Maria Montessori haar opvoedingsmethode, waarin de zelfstandige ontwikkeling van het kind vanuit gevoelige perioden centraal staat.

Door aan te sluiten bij die “gevoelige perioden”, die zich in elke ontwikkelingsfase voordoen, wordt de zelfstandigheid en de verantwoordelijkheid van het kind bevorderd: “Help mij het zelf te doen”. Daarvoor is het belangrijk dat de omgeving voorbereid en uitnodigend is. De leerkracht houdt de ontwikkeling van de leerlingen nauwkeurig bij door middel van observaties en registraties. Indien nodig, grijpt de leraar in en wijst het kind de te volgen weg, eventueel door het geven van opdrachten.

Om tot een bepaalde mate van zelfstandigheid te komen, leren de kinderen te werken binnen een gestructureerde vrijheid: “Vrijheid in gebondenheid”, zoals Maria Montessori dat noemt. Het montessorimateriaal waarborgt de doorgaande lijn in de leerontwikkeling van het kind (van zintuiglijk materiaal, via concreet materiaal naar abstract materiaal). Het materiaal heeft de mogelijkheid tot zelfontwikkeling en zelfcontrole. Op deze manier wordt de continue ontwikkeling van het kind zoveel mogelijk gewaarborgd.

Nederland was een van de eerste landen waar montessori-onderwijs vaste voet aan de grond kreeg. De oudste montessori kleuterschool dateert al uit 1914, twee jaar later gevolgd door de eerste montessori lagere school. Nederland was ook het eerste land waar voortgezet montessori-onderwijs ontwikkeld werd. Sinds 1997 kunnen ook montessori peutergroepen en - kinderdagverblijven lid worden van de Nederlandse Montessori Vereniging.

De montessorischool

De montessorischool waar ik werk is een basisschool voor kinderen van 4 tot 12 jaar, opgericht in 1988. Onze school is een montessorischool, omdat er gewerkt wordt volgens de

principes van Maria Montessori. De school voldoet aan de voorwaarden van de visitatiecommissie van de Nederlandse Montessori Vereniging en is in die hoedanigheid erkend als montessorischool.

Op 1 oktober 2009 (de teldatum) telde de school 305 leerlingen. De leerlingen zijn verdeeld over 13 groepen:

- 4 kleuterbouwgroepen,
- 3 onderbouwgroepen,
- 3 middenbouwgroepen,
- 3 bovenbouwgroepen

Graag zou ik de implementatie en het gebruik van de Perioden van Groei binnen het MKVS binnen de kleuterbouw willen realiseren. De collega's zijn inmiddels redelijk bekend met de werkwijze binnen de andere ontwikkelingsgebieden. De toevoeging van de perioden van groei zal voor hen zelf een meerwaarde geven in het dagelijks werken met de kinderen, het inrichten van de onderwijsomgeving en het volgen van de sociaal-emotionele ontwikkeling van de kleuters.

4. 4 Theoretisch kader

De perioden van groei

De Perioden van Groei vormen binnen het onderwijs de basis voor de registraties van alle andere ontwikkelingsgebieden. Ze geven leerkracht en ouders een inzicht in de groei van het kind als een persoonlijkheid. Montessori heeft veel aandacht besteed aan de beschrijving van de aspecten van de ontwikkeling van het kind: met name de socialiteit, moraliteit, intelligentie, wil en verbeeldingskracht. Daarnaast beschreef ze hoe de aandacht voor de identiteitsontwikkeling in de opvoeding op school in praktijk gebracht kan worden. Deze pedagogische uitgangspunten horen precies herkenbaar te zijn in de dagelijkse manier van werken met de kinderen op school.

Kinderen ontwikkelen zich steeds, we zien dat concreet terug in het onderwijsaanbod in de kleuterbouw, onderbouw, middenbouw en bovenbouw. Leraren zorgen dat de voorbereide omgeving is toegepast in de groep, waardoor deze verschilt van elkaar.

Om aan de differentiatie van bouwen te kunnen voldoen biedt kennis over de perioden van groei van kinderen en de daarbij horende gevoelige perioden een houvast.

Ze zijn weergegeven in het volgende schema:

Figuur 1: perioden van groei.

DE PERIODEN VAN GROEI:

0-6 JAAR PERIODE VAN SCHEPPING

0-3 jaar	de schepper:	absorberende geest
3-6 jaar	de ontdekker:	zelfbewustheid en creativiteit

met gevoelige perioden voor waarnemen, bewegen en taal

6-12 JAAR PERIODE VAN VERKENNING EN VAN WETENSCHAP

6-9 jaar	de verkenner:	stabiliteit zet in, creativiteit en verwerving van culturele vaardigheden
9-12 jaar	de wetenschapper:	rust en helderheid, kennis integreren

met gevoelige perioden voor het verwerven van kennis en het ontwikkelen van sociale en morele waarden

Bron: informatieteksten MKVS

De groei van de hersenen en de hersenactiviteiten nemen na de geboorte in omvang snel toe en rond de zestien jaar neemt de intensiteit van de groei weer af. Voor groei is contact met de buitenwereld noodzakelijk. Zonder prikkels is er geen toename van hersenfuncties. In de kindertijd is de groei bijzonder groot en zijn de hersenen in bepaalde periodes zeer gevoelig voor prikkels van buiten af. Montessori sprak in dit verband over de zogenaamde 'nebulae' (hersenactiviteiten) die het kind in staat stellen zich nieuw gedrag eigen te maken en wel zo dat het unieke van het kind wordt gevormd.

Indien het kind niet in de gelegenheid wordt gesteld om ervaringen op te doen in zijn naaste omgeving, loopt het proces ernstige schade op. Belangrijk hierin is dat kinderen zoveel mogelijk dingen zelf doen, een treffende uitspraak hierin van Maria Montessori is "help het mij zelf te doen".

4.4.1 De gevoelige perioden

Gevoelige perioden zijn gericht op het opdoen van functies (fysiek en psychisch) en kennen een bepaalde duur en verschijningsvorm. Dit is afhankelijk van de leeftijd waarop zich de gevoeligheid voordoet.

Gevoelige perioden zijn het gemakkelijkst te herkennen aan het gedrag. Het kind kan tijdens een gevoelige periode met een minimum aan inspanning, een maximum aan resultaat behalen. Bij kinderen tot ongeveer zes jaar staan waarnemen, bewegen en taal centraal: de ontwikkeling van lichamelijke functies. In de periode van verkenning en wetenschap gaat het om kennisverwerving, socialiteit en moraliteit en om de ontwikkeling van de cognitieve functies. Kinderen vanaf vijf à zes jaar richten zich op de wereld om hen heen en op de

cultuur. Ze ontwikkelen nieuwe gedragspatronen die hen toegang verschaffen tot de abstracte wereld, hun kleine wereldje wordt steeds groter.

Vanaf negen jaar is de vorming van de lichamelijke en cognitieve functies afgerond en ontwikkelt het kind de hogere functies. Het kind krijgt aandacht voor vraagstukken die verder gaan dan zijn eigen wereld. Het richt zich op de leeftijdgenoten en ontwikkelt moreel denken.

Na een periode van bepaalde gevoeligheden zien we een fase van rust zodat het kind hetgeen hij eigen gemaakt heeft, kan gaan toepassen in de dagelijkse praktijk. Afstemming in het montessori-onderwijs begint met het herkennen van gedrag dat past bij bepaalde gevoelige perioden waarna de leerkracht het kind tijd en rust geeft om het zich eigen te maken.

4.4.1.1 Perioden van schepping

Deze periode is verdeeld in 2 delen: van 0 tot 3 jaar en van 3 tot 6 jaar. Montessori vindt de eerste periode van 0 tot 6 jaar het belangrijkste deel van het leven. Van 0 tot 3 jaar verloopt de ontwikkeling onbewust; Montessori noemt dit de periode van de onbewuste schepper. Tijdens deze periode wordt de intelligentie en het geheel van de psychische functies gevormd. Eerst is de kleine baby totaal afhankelijk en na een jaar heeft het kindje zich stapje voor stapje ontwikkeld.

Volwassenen hebben de wil om te leren, kinderen doen een enorme hoeveelheid indrukken op die ze niet allemaal tegelijk verwerken. Kinderen van één jaar weten en herkennen al veel van hun omgeving. Ze zijn in een gevoelige periode waarin alle indrukken in hun omgeving iets wakker schijnt te maken en tot het onbewuste doordringt. De ene keer is het de spraak, dan het bewegen en dan het proeven en ruiken en horen. De taal is er een mooi voorbeeld van: stemmen in de nabije omgeving van de baby maken zo'n indruk dat hij erop gaat reageren met geluidjes waarbij hij enthousiast wordt en zijn hele lichaam gaat mee bewegen. De geluidjes worden later woorden en de woorden groeien tot zinnen. Montessori noemt dit de absorberende geest. Daarin verschilt het kind van de volwassenen die dit zelf kunnen aansturen.

Zo gaat het ook met het bewegen: eerst ligt de baby in de wieg en na enkele maanden gaat hij kruipen, lopen, verkent het huis en zijn omgeving en doet indrukken op. Alles in zijn omgeving vestigt zich in zijn geest: de gewoontes van zijn ouders en hun manieren. Als hij met zijn handen gaat spelen herhaalt hij eigenlijk wat hij in zijn geest al geabsorbeerd heeft uit de omgeving. Te vroeg stimuleren heeft geen zin, daardoor kunnen er fases worden overgeslagen. Zo bouwt hij steeds zijn geest op tot het geheugen zich gevormd heeft en hij 6 jaar is. En dan zie je dat het kind van 6 is geworden: een kind dat kan

luisteren en dat geduld kan opbrengen. Montessori vindt dat leerkrachten juist de absorberende geest verder zouden moeten helpen zich te ontwikkelen.

Vanaf het moment dat het kind rond de vier jaar is, gaat hij bewust ordening aanbrengen. Montessori noemt dit de periode van de bewuste schepper. Het zintuiglijk materiaal, dat veel in de kleutergroep aanwezig is, biedt hier vele mogelijkheden in. Het kind is aan het einde van de gevoelige periode van het waarnemen als hij ordent op basis van bewust handelen (dus niet meer puur zintuiglijk) en kan verwoorden wat hij doet. Tegen de tijd dat het kind zes jaar is de basis gelegd van de motorische en van de taalvaardigheden.

4.4.2 Werken

Het werken van het kind is mooi te observeren en weer te geven in een werkcurve waarin Montessori de fases in het werken beschrijft. In bijlage 1 is deze werkcurve weergegeven. In het MKVS is een moderne versie van de werkcurve opgenomen in het journaalvenster zie bijlage 2.

Wanneer de werkcurve gelezen wordt, is het werkgedrag van de kinderen en van de hele groep goed te interpreteren en krijgt de leerkracht feedback over het moment de werktijd al dan niet te stoppen. Onrust betekent niet altijd stoppen, het kan juist ook de aanloop zijn naar het moeilijker werk.

De voorwaarden om een goede werkhouding te ontwikkelen is een goede voorbereide omgeving, maar ook de vrijheid van werken. Zonder deze vrijheid is er geen intrinsieke motivatie en ontstaan er geen werkcurven. Met vrijheid bedoelt Montessori dat het kind gebruikt maakt van zijn aangeboren mogelijkheden en de steun krijgt van de opvoeding.

4.4.2.1 De schepper

Kinderen tot 3 jaar zijn met alles wat binnen hun bereik bezig, ze stoppen van alles in hun mond, voelen eraan en ruiken eraan. Ze proberen van alles zelf uit. Pas vanaf hun 3^e jaar gaan kinderen gericht imiteren. Montessori noemt ze niet voor niets de ontdekker. Alles uit de voorafgaande jaren is vergeten, maar doordat de waarneming, taal en motoriek zich nu ontwikkelen kan alles wat het kind in de vorige jaren heeft geëxploreerd en geëxperimenteerd worden toegepast in de praktijk. Hierbij zal het kind door uitproberen met lukken en mislukken steeds meer naar een stap voor stap aanpak gaan.

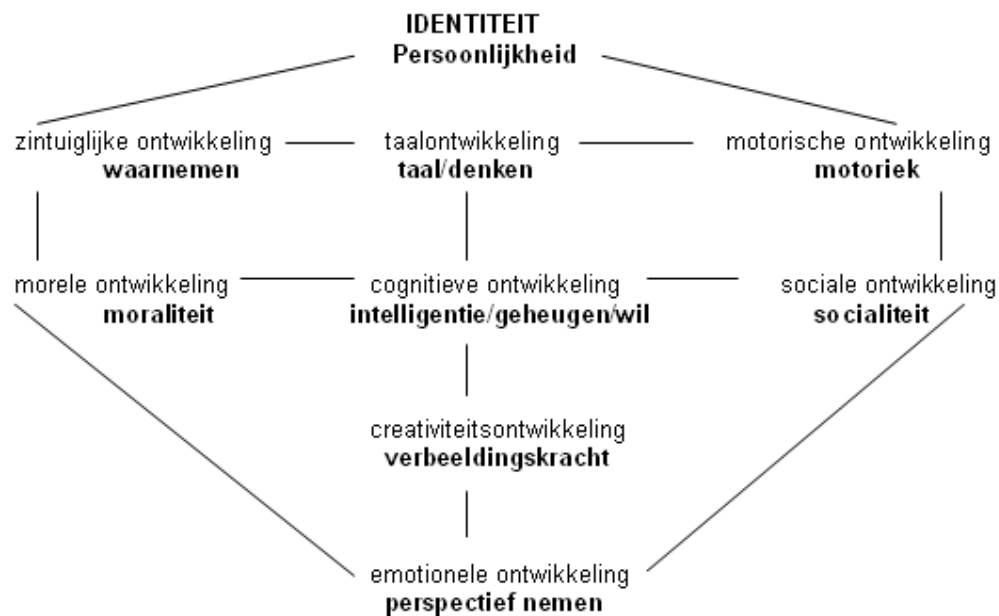
Kinderen die zich altijd vrij hebben kunnen ontwikkelen, zullen onbevangen nieuwe dingen gaan onderzoeken. Daarom is het volgens Montessori belangrijk om kinderen ook die vrijheid en gelegenheid te geven: help het mijzelf te doen!

4.4.3 Identiteit

Identiteit is een ingewikkeld begrip. Els Westra noemt het in het MKVS niet de sociaal emotionele ontwikkeling, maar zij kiest voor een bredere definitie: het gaat om meer dan de sociaal-emotionele kanten en om meer dan het zelfbeeld. In het MKVS gaat het om de ontwikkeling van de persoonlijkheid.

In de onderstaande figuur geeft Els Westra de identiteit weer.

Figuur 2: identiteitsontwikkeling



Bron: informatieteksten MKVS

Onderaan staat de emotionele ontwikkeling genoemd als: perspectief nemen. Dat wil zeggen: de rolneming. Het je kunnen verplaatsen in anderen vanuit een goed zelfbeeld is een voorwaarde voor het uitgroeien naar een evenwichtige persoonlijkheid. Daar heb je verbeeldingskracht voor nodig, niet alleen een mathematische verbeeldingskracht maar ook een sociale. Daarop steunen vervolgens de cognitieve kenmerken van een persoon met morele en sociale waarden en daar bovenop liggen de gedragsmatige kenmerken: waar kijkt het kind naar, waar is het op gericht, wat zegt het en hoe beweegt het zich.

De weg naar een eigen evenwichtige identiteit duurt jaren tot de jonge volwassenheid. In het MKVS worden de morele ontwikkelingsmomenten, de sociale met daarbij de redzaamheid en het leren perspectief nemen uitgewerkt. De cognitieve ontwikkeling zien we terug bij het vierde deel van de perioden van groei: de intelligentie. De andere gebieden zijn ondergebracht in de domeinen waarneming, motoriek en taal. We

komen achter het zelfbeeld door met kinderen te praten en te vragen hoe ze zichzelf zien. Het zelfbeeld met betrekking tot het lichamelijk functioneren vinden we terug bij het ontwikkelingsdomein motoriek.

4.4.3.1 Redzaamheid

Het kind als schepper

De peuter moet volop de gelegenheid krijgen om zelf vanalles uit te proberen en te ondervinden, daar wordt hij zelfstandig van. Het ontwikkelen van het gevoel van eigenwaarde begint al in deze jonge levensfase en is gebouwd op het ontwikkelde gevoel van veiligheid in de eerste levensjaren.

Een kind dat zich goed heeft kunnen hechten, zal zich veilig voelen en durft daardoor ook zelf te ondernemen en op onderzoek uit te gaan. Het zal niet bang zijn als er iets verkeerd gaat. De gevoelige periodes krijgen nu een kans, zodat het kind op eigen kracht gaat functioneren. De ontwikkeling van de grote en kleine motoriek ondersteunt de zelfstandigheid. Hier geldt ook weer: help het mij zelf te doen! Kinderen waarbij alles uit handen wordt genomen zullen zich minder goed zelf kunnen redden en op volwassenen zijn aangewezen.

Bij peuterspeelzalen en in kleutergroepen is veel materiaal aanwezig waarbij een beroep gedaan wordt op de dagelijkse verzorging in onze omgeving; bijvoorbeeld een keukentje met afwasteiltje en borstel, een bezem en veger etcetera. Ook het aankleden en het samen eten van het pauzehapje is een moment waarbij het kind voorbeeldgedrag te zien krijgt die hem weer vormt.

Kind als ontdekker

In de kleuterbouw kunnen de vierjarigen veel dagelijkse handelingen rond de verzorging zelf uitvoeren. Het zelf omkleden, het poetsen van de tafels na het eten, het vegen van de vloer in de poppenhoek, het wassen van de handen en opruimen van eigen spullen na het eten. Het aspect van de verzorging van zichzelf komt hierbij tot ontwikkeling. Maar ook de zorg voor de materialen, het terugplaatsen op de goede plek in de kast en het leren wachten. Van alle materialen in de kleuterbouw is één exemplaar, Montessori maakte hierin een bewuste keuze. Wanneer een ander kind dit in het bezit heeft leert het kind wachten of maakt de keuze voor een ander materiaal en draagt zo ook verantwoordelijkheid.

4.4.3.2 Socialiteit

Een montessorischool bestaat uit verschillende bouwen waarbij kinderen met diverse leeftijden zitten. De bewuste keuze voor deze gemengde groepen bevordert de sociale ontwikkeling. Montessori schrijft hierover waarbij zij de vergelijking met een gezin: ze ziet de

groep als een maatschappij kinderen. Ze gaat er vanuit dat oudere kinderen de jongere helpen, ze vindt dat dit vaak beter gaat dan wanneer volwassenen zich ermee bemoeien. Kinderen voelen elkaar veel beter aan wanneer er hulp geboden moet worden.

Het kind krijgt in de loop der jaren steeds meer vat op de sociale situaties en hij gaat op een positieve manier op met anderen. In eerste instantie is hij bezig met zijn eigen spullen, later zal hij zorgen voor die van de anderen en voor de klas en in een verder stadium zal hij ook voor andere klasgenootjes zorgen. Daarvoor is het nodig dat het kind zich kan invoelen en verplaatsen in de ander. Binnen dit perspectief nemen worden er in het MKVS een aantal stadia aangegeven die het gedrag en de sociaal cognitieve ontwikkelingsstadia van het kind bepalen.

Het kind als schepper en ontdekker

De 2 tot 4-jarigen neemt nog ongedifferentieerd perspectief in. De peuter kan zijn gedrag en emotie al een beetje regelen, dit in tegenstelling tot de baby die helemaal afhankelijk van de volwassene is. De peuter wil graag alles zelf doen, zegt ook vaker “nee” dan “ja”. Peuters noemen in eerste instantie hun eigen naam, maar gebruiken later de ik-vorm en leren zo om te gaan met de omgeving wat het eerste proces is van het socialiseren. Doordat de kleuter steeds meer mensen leert kennen in zijn omgeving breidt hij zijn wereld uit.

De eerst jaren neemt het kind emoties en gevoelens bij anderen en bij zichzelf waar, maar het is voor het kind nog niet mogelijk in psychologische zin onderscheid te maken tussen zichzelf en de ander. Hij kan zich niet invoelen in de ander en kan niet overzien wat de gevolgen zijn van zijn gedrag bij de ander. Delen is nog moeilijk, wachten op elkaar begrijpt hij nog niet en het is voor kinderen in deze leeftijd moeilijk om uit te leggen waardoor er ruzie ontstaat. Door voorbeeldgedrag wordt kinderen geleerd hoe ze iets aan moeten pakken, in de groep gebeurt dat door orde en beleefdheidslesjes.

Kind als ontdekker en verkenner

In het eerste stadium nemen de 5 tot 7-jarigen meer gedifferentieerd perspectief, ze zijn niet meer egocentrisch maar ontwikkelen steeds meer het vermogen om zich te kunnen verplaatsen in de ander. Wanneer het kind richting 7 jaar gaat weet hij het verschil tussen iets dat hij per ongeluk en expres doet en maken ze onderscheid tussen de verschillende gezichtspunten. Kinderen reageren naar volwassenen met ja-maar, waarop de volwassenen met ze in discussie gaat iets wat ze nog niet begrijpen. In de periode heeft het kind meer controle op angsten en driften zonder beroep te moeten doen op de volwassene.

4.4.3.3 Moraliteit

De morele ontwikkeling start ongeveer in het vierde levensjaar en loopt door tot de volwassenheid. De fasen lopen gelijk met het perspectief nemen, maar worden door Montessori apart gevolgd. De kern van de morele instelling is respect, naast normen en waarden.

Kind als schepper en ontdekker

Egocentrisch denken: 1 tot 4 jaar. Op het moment dat het kind zichzelf nog als middelpunt ziet zal hij goed willen doen om beloond te worden en geen straf te krijgen. Hij zal dingen willen onderzoeken en exploreren die door volwassenen als stout gezien worden, terwijl hij op dat moment eigenlijk alleen zijn omgeving verkent. De voorbereide omgeving dient dus zo ingericht te worden dat het voor het kind duidelijk is wat hij wel en niet mag. De leerkracht geeft het voorbeeld met orde en gedragslesjes. In de visie van Montessori is straffen en belonen niet toegestaan. Het is beter om het kind de ruimte te geven zodat hij zelf kan ondervinden wat de gevolgen zijn van zijn handelen waarbij hij natuurlijk wordt behoed voor gevaarlijke situaties.

4.4.4 Intelligentie

De verschillen van intelligentie bij mensen zijn voor een groot deel afhankelijk van de genetische invloed. Daarnaast zijn de omgevingsfactoren en -prikkelers ook bepalend voor de ontwikkeling van de intelligentie. Als er geen prikkels van buitenaf zijn, vindt er ook geen ontwikkeling plaats. Door de zintuigen te gebruiken en te verfijnen wordt het waarnemen ontwikkeld en wordt de basis gelegd voor de ontwikkeling van de intelligentie. De zintuigen zijn de “tools” hierin.

Bij peuters en kleuters is het interessant te zien dat er een verschuiving waar te nemen is met de aandacht. Doordat het kind geboeid is in de materialen en de voorbereide omgeving goed is ingericht, zal hij er steeds met meer aandacht mee gaan werken vanuit een intrinsieke motivatie.

Wanneer het kind in de fase zit van de verkenner is hij hongerig naar het verzamelen van informatie waar zijn geheugen dan ook op ingesteld is. Volgens Montessori gaat het hierbij niet om het verwerven van kennis, maar om het opdoen van ervaringen met materialen waardoor de intelligentie groeit. De leerkracht heeft hierin een taak in het bieden van structuren en een voorbereide omgeving. Daarnaast moet hij volgens Montessori zorgen voor een enorm aanbod van kennis om de mentale honger van het kind naar kennis te stillen en er zelf ook veel van af weten.

Om de intelligentie goed te kunnen aanwenden zal het kind een over zeker niveau van volgehouden aandacht moeten kunnen beschikken. Het zal dan met concentratie een taak kunnen uitvoeren. Deze zal in het geheugen worden opgenomen en verwerkt, en later paraat zijn om weer te kunnen worden opgediept.

Montessori noemt ook de wil en de verbeeldingskracht als aspecten van de intelligentie. De wil wordt gebruikt bij de sociale groepsprocessen en het gehoorzamen en stuurt het kind ook aan om zich in brede zin te ontwikkelen. Een voorwaarde daarbij is dat het kind de ruimte moet krijgen om zelf aan de slag te gaan (help het mij zelf te doen!). Verbeeldingskracht zorgt ervoor dat het kind zich dingen kan voorstellen die hij niet direct waarneemt. Els Westra spreekt daarbij in het MKVS van: “beelden worden gekoppeld aan taal en taal aan beelden”.

4.4.4.1 Aandacht

Om te kunnen leren en belangstelling te kunnen opbrengen is het belangrijk dat een kind aandacht en een goed werkend geheugen heeft. Els Westra spreekt in dit verband in het MKVS van uitvoerende functies zoals: aandacht, diepteconcentratie, wekgeheugen en tijdsplanning. Deze maken het mogelijke dat kinderen kunnen plannen en leren.

Aandacht heeft niet alleen te maken met het zich kunnen richten op iets, maar ook uit de manier waarop men zich op iets richt: de strategieën die worden gebruikt. Er is een onderscheid te maken tussen iets wat het kind toevallig doet en iets wat hij doet vanuit een gevoelige periode.

Tot drie jaar kunnen we bij een peuter aandacht en geheugen haast niet onderscheiden. Els Westra onderscheidt in het MKVS bij het tweejarige kind twee belangrijke functies: het symbolisch denken en de objectpermanentie. Het symbolisch denken gebruikt het kind bij het begrijpen van plaatjes en tekeningen. Voor de ontwikkeling van de taal is het een belangrijke voorwaarde. Het kind leert zo woorden die hij niet direct ervaart in zijn directe omgeving en kan zich richten op dingen die hij meemaakt. De objectpermanentie is belangrijk bij de ontwikkeling van de zelfstandigheid van de peuters. Het betekent dat het kind weet dat iets niet weg is wanneer hij iets niet ziet. Hij kan dan alleen gelaten worden.

Vanaf 3-4 jaar is er een onderscheid te maken tussen aandacht en geheugenactiviteiten. De jongste kleuters van vier jaar wisselen nog veel van werkjes, bij de peuters van drie zien we dat deze nog sneller wisselen afhankelijk van alles wat hun aandacht vraagt. Kleuters van 4 tot 6 jaar kunnen hun aandacht goed op iets richten, maar doen dat nog niet volgens een plan, we zien dat bij het werken in de groep. Pas nadat ze een lesje hebben gehad zien we dat de gerichtheid toeneemt en worden de indrukken verwerkt en toegepast. Van 6 tot 12 jaar zien we dat de kinderen geconcentreerd werken en

zich kunnen afsluiten voor onbelangrijke prikkels en zijn ze in staat om te plannen en hun aandacht te verdelen.

4.4.4.2 Geheugen

Er wordt een onderscheid gemaakt tussen kort en lang termijn geheugen. Wanneer informatie binnen korte tijd, bijv. 15 seconden wordt gereproduceerd spreken we van kort termijn geheugen, Na langere tijd spreken we van lang geheugen, bijvoorbeeld twintig minuten.

Bij het ontwikkelen van een goede geheugenfunctie ontwikkelt het kind manieren om de informatie op te slaan in het lang geheugen om het daar ook weer uit te kunnen opdiepen. Strategieën zijn daarbij: herhalen, markeren, rijmen, verbinden aan een afbeelding of een eigen ezelsbruggetje verzinnen. Een nuttige manier is ook het stap voor stap nagaan en verwoorden van een gebeurtenis. Aan het eind van het basisonderwijs is het kind zich bewust van zijn eigen denkproces.

4.4.4.3 Wil

Kinderen kunnen pas gehoorzamen als zij hun wil kunnen gebruiken. Er zijn drie fases van gehoorzaamheid te onderscheiden:

1. In de onbewuste periode gehoorzamen kinderen niet meteen of gelijk, we zien dat bij jonge kinderen en ook wanneer de wil niet voldoende bij het kind ontwikkeld is.
2. In de bewuste periode kan het kind altijd gehoorzamen, dit heeft te maken met de omgevingsfactoren.
3. Oudere kinderen kunnen zich richten naar de wil van een ander.

Het kind gehoorzaamt omdat hij zich richt op een ander: het subjectief perspectief nemen. Maria Montessori is tegen straffen en belonen. Belonen en straffen noemt zij 'het instrument van de geestesslavernij', en het heeft slechte gevolgen voor de ontwikkeling van de wil. Volwassenen moeten een voorbeeld gedrag geven en zich verder consequent houden aan het uitvoeren de afgesproken regels in de groep, het geven van feedback is daarbij een goede manier, het kind krijgt zo de kans om te reageren vanuit een veilige situatie.

4.4.4.4 Verbeeldingskracht

Montessori heeft het in haar boek "zelfopvoeding" over de scheppende verbeeldingskracht. Zij waarschuwt hier voor volwassenen die bij kinderen in plaats van inzicht goedgelovigheid bij kinderen ontwikkelen en legt een verband tussen verbeeldingskracht, werkelijkheid en ontwikkeling in vrijheid.

Volgens haar is verbeeldingskracht een uiting van menselijke intelligentie en ligt ten grondslag aan de kosmische opvoeding. Zij wendt de mathematische geest aan voor de verbeelding en creativiteit. Tussen verbeeldingskracht en realiteit zit een nauwe samenhang. Wanneer de verbeeldingskracht niet goed functioneert brengt de kennis volgens Montessori “dorre” producten voort en werkt niet optimaal en levendig. De verbeeldingskracht speelt al vanaf jonge leeftijd een rol, eerst is er spel en knutselen en het werken met zintuiglijk materiaal, later met biologisch en aardrijkskundig materiaal. De actieve mathematische geest wordt zo in het montessori-onderwijs ontwikkeld.

4.5 Inclusie

Passend onderwijs en het Montessori-onderwijs. Het streven binnen passend onderwijs is dat voor alle leerlingen de kansen op de beste ontwikkeling centraal staan. Niet alleen voor gewone leerlingen, maar ook voor leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben om het onderwijs te volgen.

Binnen het Montessori-onderwijs ontwikkelt elk kind zich in zijn eigen tempo zijn eigen leerweg en is er vrijheid van werkkeuze. De kinderen zitten op verschillende niveaus in heterogene groepen, waarbij zij gestimuleerd worden elkaar te helpen. In de praktijk betekent dit dat hoogbegaafde kinderen werken tussen en met kinderen die minder begaafd zijn. Omdat deze leerlingen van jongs af aan opgroeien in een sfeer waar de zelfstandigheid en socialiteit in grote mate bevorderd wordt, is het ook praktisch mogelijk om kinderen die extra begeleiding nodig hebben het Montessori-onderwijs te laten volgen. Kinderen leren zo om te gaan met het feit dat ieder kind uniek en anders is. Leraren hebben veel ervaring met het omgaan van de verschillen van de kinderen.

Maria Montessori beschrijft de groep niet voor niets als een maatschappij waarbij kinderekinderen elkaar helpen en vaak problemen beter kunnen oplossen dan volwassenen. Binnen het MKVS volgt de leraar de ontwikkeling van het individuele kind en stemt hij zijn eigen handelen af. Hij signaleert en neemt beslissingen, de voorbereide omgeving wordt georganiseerd die voor alle kinderen uitdagend is. Het MKVS maakt deze stappen inzichtelijk geeft de leraar een helder beeld bij het nemen van de beslissingen en het begeleiden van elk kind met al zijn eigen verschillen en is een goed instrument binnen het passend onderwijs. Het Montessorionderwijs heeft al aspecten van het passend onderwijs in zich en heeft in dit opzicht een voorsprong. Dit werd toepassenlijk tijdens de MKVS studiedag in februari 2010 als “Montessori-onderwijs past passend onderwijs” omschreven.

4.6.1 Het lusmodel

The diagram illustrates the interaction between a child and a teacher in a learning process, showing two parallel cycles of learning and teaching. The cycles are represented by two large, overlapping loops. The left loop is for the child, and the right loop is for the teacher. Each loop has a green outer band, a blue middle band, and a yellow inner band. The green band contains the text 'betekenisverlening' (meaning-making) and 'integratie' (integration). The blue band contains 'verwerking' (processing) and 'evaluatie' (evaluation). The yellow band contains 'observatie' (observation) and 'registratie' (recording). The child's cycle starts with 'kind: → verwerving' (child: → acquisition) and 'leraar: → signalering' (teacher: → signaling). The teacher's cycle starts with 'verwerving' (acquisition) and 'signalering' (signaling). Arrows indicate the flow of the process, showing a continuous cycle of learning and teaching.

Legenda:

- Lusbeweging van het kind
- Interactie tussen leraar en kind
- Afstemmende activiteit van de leraar

Els Westra beschrijft in haar nota “Het Lusmodel” het ontstaan en het gebruik van dit didactisch model voor het montessori-onderwijs. Wanneer we deze theorie volgen en inspelen op het werkgedrag van het kind, is het lusmodel een goede manier om de montessori didactiek zichtbaar te maken.

In het lusmodel zien we 3 lussen:

- een lusbeweging van het kind
- een lusbeweging van de leerkracht
- een lusbeweging van het kind en de leraar.

- verwerven
- verwerken wat leidt tot
- betekenis geven
- toepassen en integreren

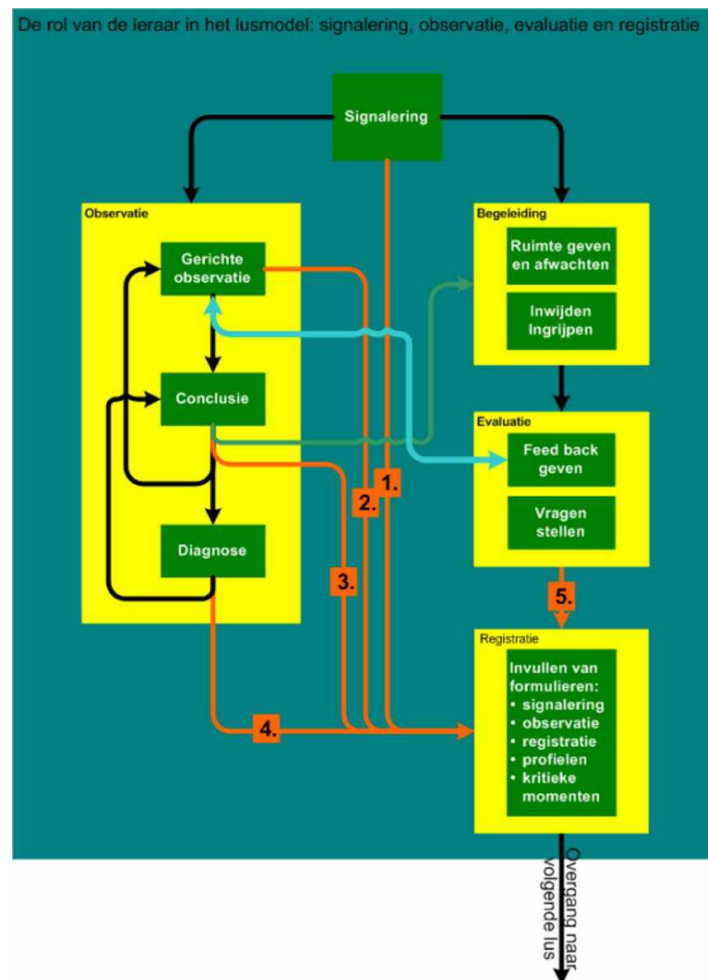
1. Bij het kiezen van een nieuw materiaal of taak gaat het kind de verwervingsfase in, hij is ontdekkend bezig met bijvoorbeeld het verschil tussen groot en klein.
2. Het kind maakt nieuwe variaties en past het toe met ander materiaal. Het verzamelt bijvoorbeeld groot en klein uit het lokaal. Het past nu nieuwe strategieën toe.
3. Hierbij gaat het om het toepassen van abstracte beelden, het gaat op zoek naar hoofdzaken, overeenkomsten en verschillen. Dus niet meer gerelateerd aan een kleur.
4. Het kind kan zijn kennis en ervaring integreren in verschillende situaties.

De lusbeweging van de leraar.

- Signaleren
- Observeren
- Evalueren
- Registeren

Van tevoren zorgt de leraar dat de voorbereide omgeving in orde is. In het onderstaande schema zien we dat het signaleren het uitgangspunt is voor het handelen van de leraar. Opvallende of bijzondere gedragingen van het kind worden door de leraar opgemerkt en genoteerd. Vanuit deze signalering (het vertrekpunt) volgt er een beslismoment waarbij de volgende weloverwogen keuzes kunnen worden gemaakt voor het eigen handelen van de leerkracht: Wel of niet: observeren, begeleiden, evalueren en registreren.

Figuur 4: het beslissingsmodel.



Bron: nota Het Lusmodel (2008)

In het MKVS staan worden de volgende beslistmomenten genoemd:

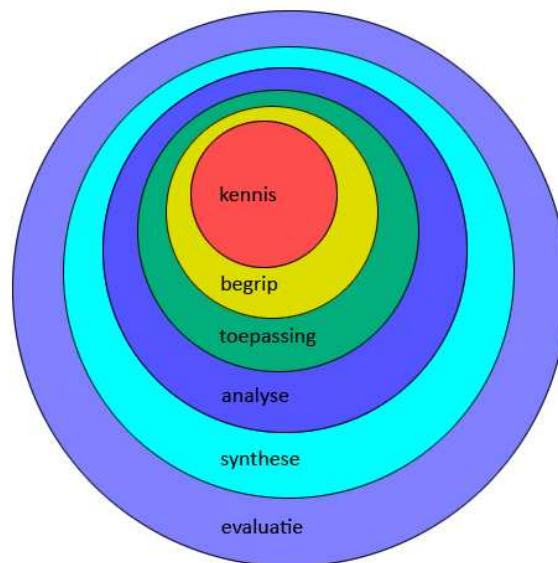
- Afwachten
- Lesje geven
- Observeren
- Evalueren
- Diagnosticeren
- Registreren

Het lusmodel kan ook omschreven worden in de volgende cyclus: via plan-do-check-act komt de leerkracht tot een verantwoord handelen naar het individuele kind.

4.6.2. De taxonomie van Bloom (1956)

Bloom gaat er vanuit dat je kennis pas kunt **toepassen** (3) wanneer er deze kennis **begrijpt** (2) maar daarvoor moet je de kennis eerst **weten** (1). Om de kennis te kunnen **synthetiseren** (5) zal de kennis eerst moet worden **geanalyseerd** (6). In de figuur zijn de beheersingsniveaus weergegeven waarbij het erom gaat dat een leerling het gedrag van een lager niveau moet beheersen om een volgend niveau te kunnen uitvoeren.

Figuur 5: de taxonomie van Bloom.



Bron: Zelfevaluatie instrument voor het Montessori Kind Volg Systeem.

1. *Kennis*: Welke informatie kan het kind zich herinneren?
2. *Begrip*: Wat kan het kind in eigen woorden omschrijven, samenvatten.
3. *Toepassing*: Kan het kind de kennis en begrip toepassen.
4. *Analyse*: Kan het kind verbanden aanbrengen tussen delen van de kennis?
5. *Synthese*: Kan het kind de kennis in een nieuwe situatie toepassen?
6. *Evaluatie*: Kan het kind een oordeel geven?

Bij het MKVS wil de leraar inzicht krijgen in het verloop van de ontwikkelingsmomenten van een kind. Van daaruit neemt hij verschillende beslissingen zoals: afwachten, een lesje geven, observeren, evalueren of registreren. Door vragen aan het kind te stellen komt de leraar hierachter. Wanneer hij de beheersingsniveaus van Bloom te volgen komt hij erachter waar het kind in het leerproces zit en kan hij zijn vragen daarop afstemmen.

5. Methode

Mijn probleemstelling is de volgende:

Op welke manier *kan* ik het **gebruik** en de **implementatie** van het **domein de perioden van groei** binnen het **MKVS** in de **kleuterbouw** van **mijn montessorischool** *realiseren*?

5.1 De deelvragen

- Hoe ga ik de theorie van de Perioden van Groei uitleggen aan de collega's en hoe breng ik hen wegwijs binnen het digitale deel van het MKVS?
- Op wat voor manier krijg ik inzicht in de praktische uitwerking van het gebruik van de signaleringen in de groep?
- Hoe motiveer ik de collega's om na 6 weken een opbrengst van registraties te plannen?

5.2 Dataverzameling

- Het bezoeken van een andere montessorischool en expertise opdoen met de implementatie en het werken met de perioden van groei binnen het MKVS.
- De presentatie van de werking van de Perioden van Groei aan de collega's, waarbij tevens van een leerling de perioden van groei wordt ingevuld binnen het MKVS.
- Overzicht van hulpvragen bij het invullen van de Perioden van Groei zie bijlage 3.
- Het gezamenlijk opstellen van SMART afspraken rond de invoering van de perioden van groei van de kleuters binnen kleuterbouw.
- Het plannen en uitvoeren van klassenobservaties om zicht te krijgen in de praktijk van de collega's.
- Het voeren van oplossingsgerichte gesprekken na schooltijd waarbij van de waarbij het adequaat handelen naar aanleiding van de registraties van de leerkracht besproken wordt.
- Het uitvoeren van het zelfevaluatie-instrument van Astrid Ottenheym.

5.3 Onderzoeksplanning

- Zelfstudie MKVS Perioden van Groei en invullen eigen leerlingen: januari en februari 2010.
- Bezoek Eerste Westlandse Montessorischool: maart 2010
- Bouwvergadering met presentatie Perioden van Groei: 8 maart 2010
- Groepsobservaties en nagesprekken bij 4 collega's kleuterbouw: april 2010

- Uitvoeren zelf evaluatie-instrument van Astrid Ottenheym: april 2010

5.4 Data analyse

Bij mijn deelvragen wil ik meer te weten komen over het gebruik van MKVS en de implementatie ervan. Daartoe bezoek ik een andere Montessorischool.

5.4.1 Bezoek aan een andere montessorischool

Tijdens de MKVS studiedag heb ik contact gelegd met collega's die enkele jaren ervaring hebben met het MKVS en sinds vorig jaar ook werken met het digitale MKVS.

Met een van de leraren die collega's van het team coacht, maakte ik een afspraak.

Vooraf noteerde ik de volgende bespreekpunten:

- Op wat voor wijze is het digitale MKVS ingevoerd?
- Op wat voor wijze zijn de Perioden van Groei ingevoerd?
- Hoe vindt de begeleiding plaats?
- Hoe wordt er praktisch gewerkt met de Perioden van Groei?

5.4.2 De presentatie van de Perioden van Groei in de bouwvergadering.

Op 8 maart 2010 presenteerde ik tijdens een speciale bouwvergadering het ontwikkelgebied de Perioden van Groei met behulp van een powerpoint presentatie.

Naast de bespreking van het theoretische deel dat ten grondslag ligt aan de Perioden van Groei, werd één leerling centraal ingevoerd in het MKVS. De bijbehorende hulpvragen van elk deelgebied van de Perioden van Groei werden afzonderlijk besproken en concreet gemaakt. Om onze beginsituatie te bepalen werd de schaalvraag gesteld en stelden drie collega's zich een vier, een collega gaf zichzelf een vijf.

Aan het eind van de vergadering kwamen we met elkaar tot de volgende SMART afspraken:

- In de periode maart 8 maart tot en met 30 april voeren de collega's de gegevens in de helft van de oudste kleuters in het MKVS en proberen twee punten verder in de schaal te komen.
- Zij werken daarbij volgens de afgesproken beslismomenten in het MKVS: Signaleringen, die leiden tot een beslissing, de beslissingen kunnen zijn (af)wachten (W), Begeleiden/ Lesje (L), Diagnosticeren (D), Observeren (O), Evalueren / vragenstellen (E), Registreren (R).
- Bij vier collega's wordt een groepsobservatie van drie kwartier uitgevoerd, direct gevolgd door een nabespreking van een half uur. De leraar wordt tijdens de nabespreking vervangen.

- Bij deze vier collega's wordt het zelfevaluatie-instrument afgenomen waarbij de groepsobservatie aan de orde komt.
- Tussendoor kunnen de collega's die dat wensen praktische ondersteuning krijgen van mij na schooltijd.
- Tijdens elke 3 wekelijkse bouwbespreking wordt er een kwartier aandacht besteed aan de praktische uitwerking van het MKVS en brengt een van de collega's een uitgewerkte signalering in.

De verslagen van de groepsobservaties en nabesprekingen zijn opgenomen in de bijlage...

5.4.3 Het MKVS zelfevaluatie instrument

Voor mijn onderzoek maakte ik gebruik van het MKVS zelfevaluatie-instrument van Astrid Ottenheim. Het zelfevaluatie-instrument is een meetinstrument dat data verzamelt door middel van een interview, documentanalyse en een observatie.

Het MKVS zelfevaluatie instrument bestaat uit de volgende 9 standaarden:

1. De leraar kan de lusmomenten die zich voordoen tijdens de werkactiviteiten van een kind herkennen, verwoorden en gebruiken om het eigen handelen op af te stemmen.
2. De leraar handelt bewust, doelmatig en procesmatig.
3. De leraar werkt systematisch aan het kinddossier
4. In het werkdossier MKVS is zichtbaar dat het kind hier minimaal één keer per week in werkt.
5. De leraar heeft signaleringen ten aanzien van de ontwikkelingsgebieden: waarneming, motoriek, taal, rekenen/wiskunde, geometrie, kennisgebieden en Perioden van Groei.
6. De leraar heeft de registraties ingevoerd.
7. De leraar heeft inzicht in het verloop van de ontwikkelingsmomenten van een kind, neemt overwogen beslissingen ten aanzien van ontwikkelingsmomenten.
8. De leraar brengt de leeropbrengsten die zich tussen het ene en het andere leermoment voordoen in beeld met behulp van het MKVS.
9. De leraar heeft de algemene gegevens van het kind in het MKVS ingevoerd.

Elke standaard is onderverdeeld in meerdere indicatoren, de complete vragenlijst is opgenomen in bijlage 5. De standaarden zijn de basis van het zelfevaluatie-instrument en zijn gebaseerd op de handleiding van het KIndVolgSysteem voor het montessori-onderwijs van Els Westra (2008) en de gebruikershandleiding van het digitale MKVS (Unilogic en MKVS).

Op een scoreformulier worden de indicatoren per leraar gescoord waarbij de bevindingen en verbeteringsuggesties ook kunnen worden genoteerd. Elke indicator wordt gescoord met een +

(voldoet) of een – (voldoet niet). De uitkomst van de indicatoren wordt weergegeven in de bijbehorende standaard middels een gekleurd hokje die de volgende score geeft:

- **Groen**: een score van 80% geeft een voldoende, de standaard geldt als positief.
- **Geel**: een score van meer dan 50% maar minder dan 80% voldoet de standaard matig.
- **Rood**: een score van 50% of minder geeft een onvoldoende score.

De interviews heb ik in april 2010 afgenomen bij vier kleuterbouw collega's. De documentanalyse vond niet van tevoren plaats, maar tijdens de gesprekken. Als kernteamlid heb ik de bevoegdheid om in de leerling dossiers van de kinderen te kijken, bovendien stonden deze dossiers tijdens het interview open op de laptop. De groepsobservaties en nabesprekingen bij de leraren voerde ik een week eerder uit.

Uitgangspunt van het interview is om er achter te komen wat goed gaat en wat beter kan. Bij de introductie heb ik duidelijk met de collega's besproken dat het niet om een beoordeling gaat. De opbrengsten die verkregen worden uit het zelfevaluatie-instrument geven informatie hoe de kleuterbouw staat in het proces van invoering in het MKVS en geven een uitspraak over het niveau van het gebruik en de toepassing van het MKVS.

Bij analyse van de scoreformulieren heb ik de volgende wijzigingen aangebracht:

- Omdat standaard 4 in ontwikkeling is, heb ik deze uit mijn audit weggelaten.
- Standaard 9 betreft de invoering vanuit de centrale administratie en is een onderdeel dat buiten de taken van leraren valt. Deze standaard heb ik weggelaten.
- Standaard 3 bestaat uit 9 indicatoren, omdat indicator 7, 8 en 9 onlangs half april zijn ingevoerd op school heb ik deze ook weggelaten.

Omdat het MKVS uit 7 ontwikkelgebieden bestaat, heb ik gemeend naast de Perioden van Groei ook de andere 6 domeinen mee te nemen in mijn interview.

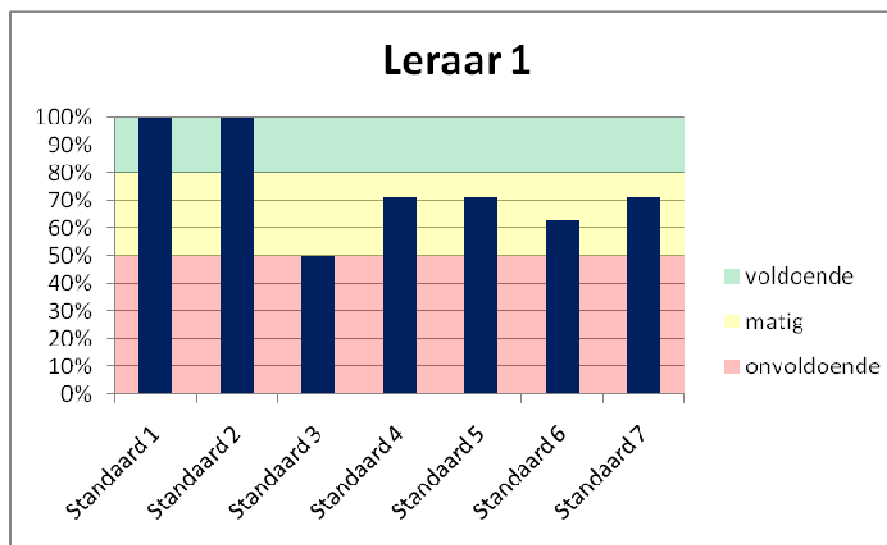
5.5 Resultaten onderzoek

5.5.1 Het MKVS zelfevaluatie-instrument per standaard

Hier volgt een beschrijving van de resultaten van het MKVS zelfevaluatie-instrument van Astrid Ottenheym per standaard. Een overzicht van de bevindingen en de verbeterpunten uit het scoreformulier zijn opgenomen in bijlage 6.

Nogmaals een overzicht en uitleg van de standaarden die ik gebruikte:

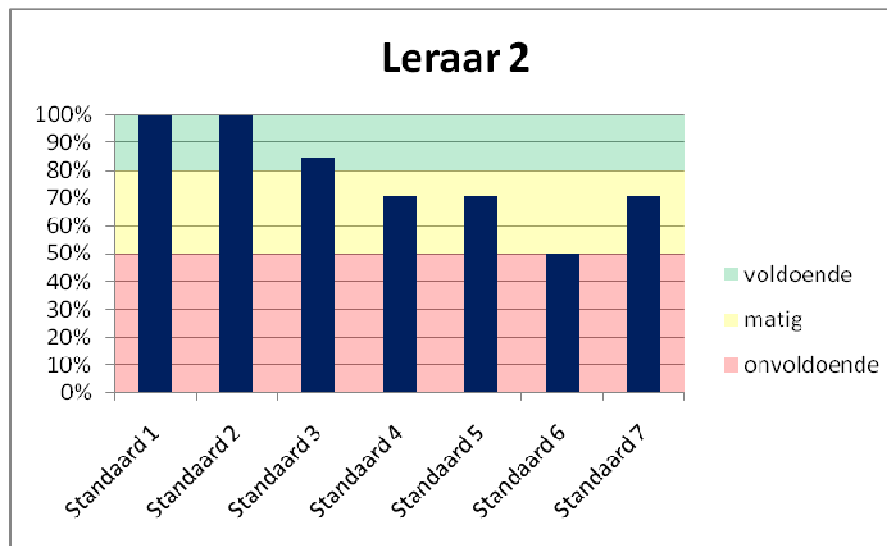
1. De leraar kan de lusmomenten die zich voordoen tijdens de werkactiviteiten van een kind herkennen, verwoorden en gebruiken om het eigen handelen op af te stemmen.
2. De leraar handelt bewust, doelmatig en procesmatig.
3. De leraar werkt systematisch aan het kinddossier
4. De leraar heeft signaleringen ten aanzien van de ontwikkelingsgebieden: waarneming, motoriek, taal, rekenen/wiskunde, geometrie, kennisgebieden en Perioden van Groei.
5. De leraar heeft de registraties ingevoerd.
6. De leraar heeft inzicht in het verloop van de ontwikkelingsmomenten van een kind, neemt overwogen beslissingen ten aanzien van ontwikkelingsmomenten.
7. De leraar brengt de leeropbrengsten die zich tussen het ene en het andere leermoment voordoen in beeld met behulp van het MKVS.



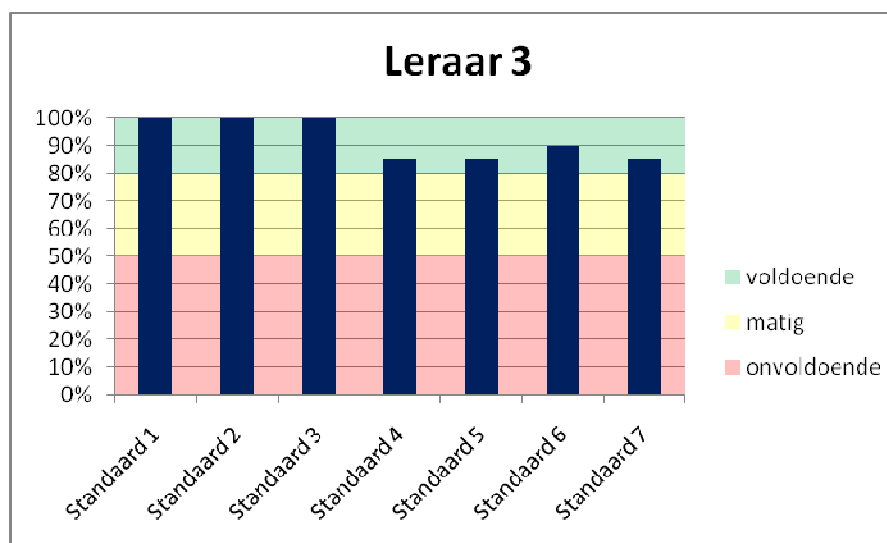
De leraar volgt de kinderen en stemt zijn eigen handelen effectief volgens het lusmodel af.

De leraar voert signaleringen en registraties uit in niet alleen de perioden van groei maar ook in de andere ontwikkelingsgebieden waarbij de registraties zijn gebaseerd op een signalering.

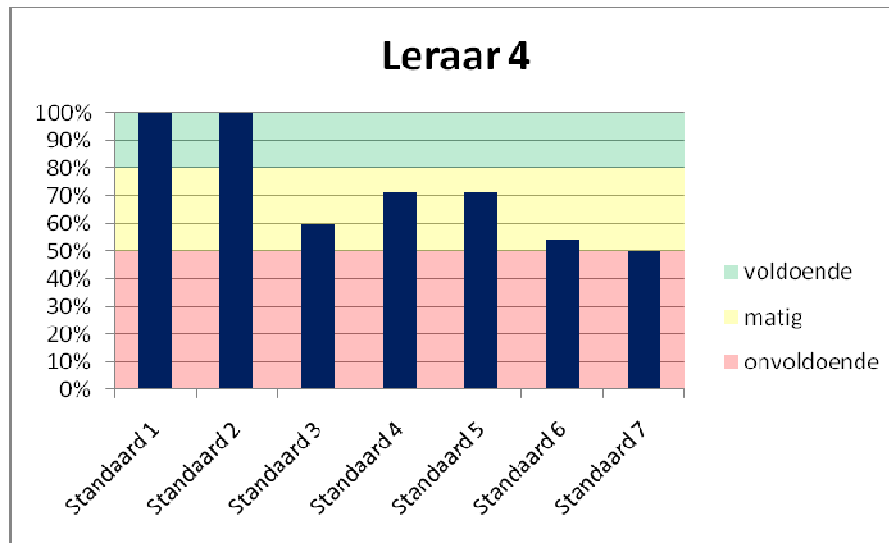
Uit de bevraagde signaleringen blijkt dat de leraar positief inzicht heeft in het verloop van de ontwikkelingsmomenten van het kind en ook een overwogen beslissing neemt. Het systematische werken aan de kinddossiers is een aandachtspunt.



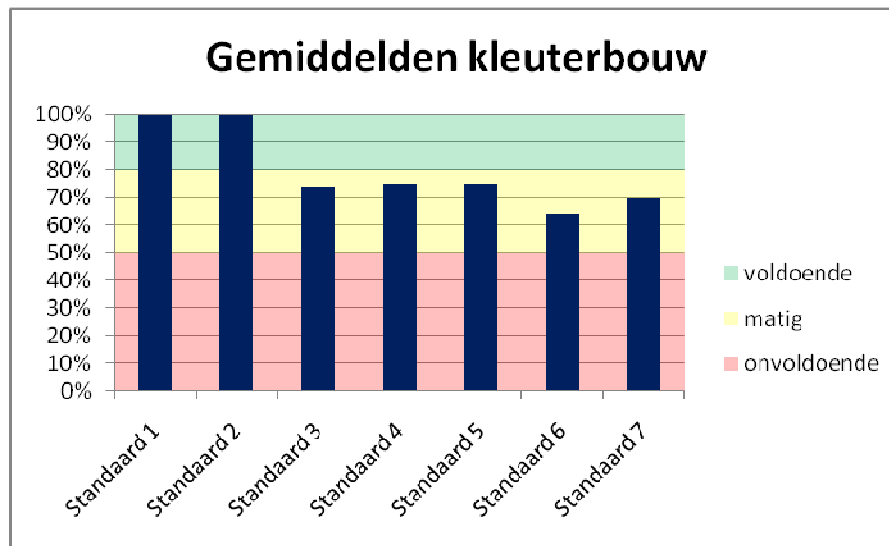
De leraar volgt de kinderen en stemt zijn eigen handelen effectief volgens het lusmodel af. Er wordt systematisch aan de kinddossiers gewerkt, de signaleringen en registraties zijn niet alleen ingevoerd in de perioden van groei maar ook in de andere ontwikkelingsgebieden. De registraties zijn gebaseerd op een signalering. Uit de bevraagde signaleringen blijkt dat de leraar moeite heeft met het nemen van de weloverwogen beslissingen.



De leraar volgt de kinderen en stemt zijn eigen handelen effectief volgens het lusmodel af. De leraar werkt systematisch aan de kinddossiers en voert signaleringen en registraties in niet alleen de perioden van groei maar ook in de andere ontwikkelingsgebieden. Alle registraties zijn gebaseerd op een signalering. Uit de bevraagde signaleringen blijkt dat de leraar positief inzicht heeft in het verloop van de ontwikkelingsmomenten van het kind en bovendien een overwogen beslissing neemt.



De leraar volgt de kinderen en stemt zijn eigen handelen effectief volgens het lusmodel af. De leraar werkt systematisch aan de kinddossiers en voert signaleringen en registraties niet alleen in de perioden van groei maar ook in de andere ontwikkelingsgebieden. Uit de bevraagde signaleringen blijkt dat de leraar positief inzicht heeft in het verloop van de ontwikkelingsmomenten van het kind en hij een overwogen beslissing neemt. De registraties per ontwikkelingsdomein zijn niet allen gebaseerd op een signalering.



De leraren volgen de kinderen en stemmen het eigen handelen effectief volgens het lusmodel af. De leraren werken systematisch aan de kinddossiers en voeren signaleringen en registraties niet alleen in de perioden van groei maar ook in de andere ontwikkelingsgebieden waarbij de registraties zijn gebaseerd op een signalering.

Uit de bevroagde signaleringen blijkt dat de leraren positief inzicht hebben in het verloop van de ontwikkelingsmomenten van het kind en dat zij een overwogen beslissing nemen.

Overzicht van het aantal ingevoerde oudste kleuters binnen de Perioden van Groei.

Leraar	Aantal oudste kleuters	Aantal kleuters waarvan de Perioden van Groei is ingevuld
1	9	6
2	10	10
3	10	10
4	8	6

De verslagen van de groepsobservaties zijn opgenomen in bijlage 4.

Uit het volgende overzicht blijkt de vooruitgang van de kleuterbouw:

Leraar	Schaal 1 maart 2010	Schaal half april 2010
1	4	6
2	4	6
3	5	7
4	4	6

5.5.2 Resultaat van het gesprek bij het bezoek aan een andere montessorischool

- Het voordeel van de aansturing vanuit de directrice van de school die lid is van de landelijke begeleidingsgroep MKVS en de grote inspirator bij de implementatie op de school, is aanzienlijk.
- Het tegelijk invoeren door het gehele team van alle zeven domeinen in het MKVS heeft veel voordeel gegeven. Daarnaast vindt er professionele begeleiding van het team onder schooltijd plaats en wordt er in elke bouw aandacht besteed aan het MKVS.
- Omdat de domeinen van de kleuter-peuter periode van de Perioden van Groei zeer uitvoerig zijn uitgesplitst stelden de kleuterbouw collega's de vereenvoudigde tabel samen, waar wij gebruik van mogen maken zie bijlage 8.
- De beslismomenten in de kleuterbouw bij de Perioden van Groei bestaan vaak uit observeren of afwachten.

Het verslag van het bezoek is opgenomen in bijlage 7.

5.6 Interpretatie van de resultaten

5.6.1 Betrouwbaarheid en validiteit

Hoe betrouwbaar is het zelfevaluatie-instrument MKVS en meet het instrument wat het moet meten? Het zelfevaluatie-instrument is geen beoordeling, maar wil inzicht krijgen in plaats die het werken met het MKVS inneemt. Astrid Ottenheym ontwikkelde het zelfevaluatie-instrument waarbij de schrijfster van het MKVS Els Westra nauw betrokken is geweest en van groot belang was bij de samenstelling van de standaarden en de indicatoren. Els Westra gaf advies en beoordeelde deze.

De standaarden en indicatoren zijn bovendien door vier deskundigen beoordeeld die deel uitmaken van de MKVS begeleidergroep. Deze groep beschikt sinds 1 augustus 2006 over een licentie van de Nederlandse Montessori Vereniging. De standaarden en indicatoren zijn onafhankelijk van elkaar beoordeeld op hun eenduidigheid en formulering en toetsbaarheid. Ook is er kritisch gekeken naar hoe de standaarden en indicatoren zich verhouden tot de grondbeginselen van het MKVS.

De eerste versie is toegepast in de praktijk waarbij de verkregen evaluaties en feedback weer zijn meegenomen in de huidige versie. Verder is het instrument meerdere keren gepresenteerd aan de landelijke kerngroep MKVS en aan directeuren en leraren uit het montessorionderwijs. Momenteel wordt het instrument op vier verschillende montessorischolen uitgevoerd waaronder ook op mijn school.

De opbrengt uit het zelfevaluatie-instrument gaf mij informatie over waar de leraar staat in het begeleiden van de individuele leerweg en ontwikkeling van het kind met behulp van het MKVS. Bovendien gaf het mij inzicht in: wat doen we goed en wat kan er beter. Het geeft mij antwoord op de vraag: moet het invoeringsproces worden bijgesteld en met welke onderdelen kan er extra gewerkt worden.

Op basis van bovenstaande gegevens vind ik dat het zelfevaluatie instrument nauwkeurig is uitgevoerd, bovendien kan het bij meerdere personen en op verschillende Montessori scholen kan worden afgenomen. De herhaling van de afname in de toekomst zal zeker interessante opbrengsten geven.

5.6.2 De methode- en bronnen triangulatie

Het zelfevaluatie-instrument verzamelde op drie verschillende manieren zijn gegevens:

- Door observaties in de groep
- Door documentanalyse
- Door een interview

Bij het interview werden gerichte vragen gesteld waarbij het gedragalternatief kon worden aangekruist en gescoord. Het doel daarvan was informatie te verkrijgen om te bepalen of de activiteiten en de resultaten voldeden aan de overeengekomen en vastgelde werkwijze. In het scoreformulier werd behalve een cijfermatige score ook een extra tabel met bevindingen en verbeter suggesties opgenomen, waardoor de geïnterviewde leraren de gelegenheid werd geboden om waardevolle inbreng toe te voegen.

Er kwamen 3 soorten indicatoren aan de orde:

- Procesindicatoren; deze richten zich op de uitvoering van de afspraken, hoe moet de handeling worden uitgevoerd?
- Productindicatoren; deze richten zich op de uitkomsten en geven aan wat het resultaat van de handeling moet zijn.
- Structuurindicatoren; deze richten zich op de organisatie van de werkomgeving, ze geven aan welke middelen er beschikbaar moeten zijn.

De bron waar ik mij op richt zijn de leraren die werken met het MKVS. In mijn onderzoek zijn dat de collega's van de kleuterbouw waarbij het onderzoek individueel is afgenomen. Het onderzoek geeft een beeld van iedere leraar afzonderlijk en als gehele bouw. Hoewel mijn doelgroep een beperkte groep acht ik het resultaat binnen mijn onderzoek als valide en betrouwbaar.

6. Conclusies

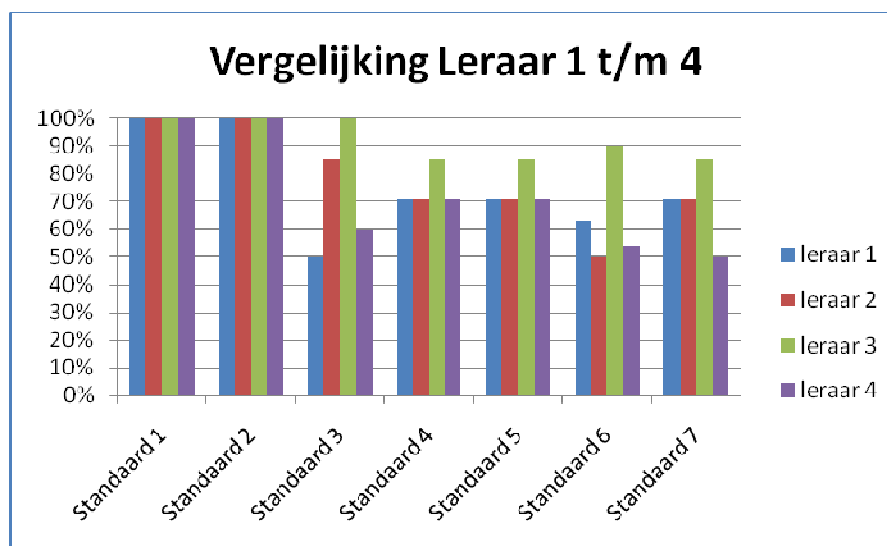
6.1 Een belangrijke uitkomst van het onderzoek

Op 30 april 2010 bleek dat alle leraren de helft van de oudste kleuters hadden ingevoerd in de Perioden van Groei in het MKVS, mijn verwachte opbrengst van mijn onderzoek die ik bij hoofdstuk 3.6 stelde, benoem ik als optimaal.

6.2 De uitkomst van het zelfevaluatie-instrument

Het zelfevaluatie-instrument was voor mij een belangrijk middel om inzicht te krijgen over de praktische manier van werken in het MKVS van de leraren van de kleuterbouw. Het gaf mij bovendien antwoord op de vraag: hoe ver staan de leraren van de kleuterbouw in het MKVS?

In de volgende grafiek vergelijk ik de leraren onderling.



Uit deze grafiek kan ik de volgende patronen waarnemen:

- Standaard 1 en 2 wordt door alle leraren optimaal gescoord, ik concludeer hieruit dat er optimaal met het lusmodel van de leraar en van het kind gewerkt wordt, waardoor de leraren bewust, doelmatig en procesmatig handelen.
- Leraar 3 valt op door de gunstige scores. Dit is goed te verklaren uit het feit dat leraar 3 momenteel de montessori-opleiding volgt. In deze opleiding wordt veel aandacht besteed aan het werken met het MKVS. Ik concludeer hieruit dat zij door deze extra begeleiding een voorsprong heeft in het werken met het MKVS.

- Leraar 1,2 en 4 scoren de overige standaarden tussen de 50% en de 80%, waaruit ik concludeer dat na een jaar digitaal werken met het MKVS het proces van invoeren redelijk verloopt. Bovendien werken alle leraren volgens de afspraken met de kinddossiers en vinden er signaleringen met de juiste beslismomenten plaats. Ook worden er registraties uitgevoerd.
- De standaarden 4 en 5 zijn door alle leraren gelijk gescoord, ik concludeer hieruit dat na de implementatie van de perioden van groei de leraren met de overige ontwikkelingsgebieden binnen het MKVS aan de slag zijn gegaan. Dit benoem ik als een belangrijke opbrengst.

Uit de nagesprekken bij de groepsobservaties blijkt dat elke leraar zichzelf hoger inschaalt dan bij de start van mijn onderzoek.

6.3 De verbeterpunten

Uit de verbeterpunten die de leraren gaven concludeer ik de volgende acties:

- Door het algemene administratie systeem op schoolniveau te wijzigen kunnen de gegevens effectiever ingebracht worden in het MKVS.
- De diagnosemiddelen die de school gebruikt kunnen worden ingevoerd in het MKVS, waarna het gebruik ervan kan worden uitgelegd aan de leraren.
- Om meer inzicht te krijgen in de ontwikkelingsmomenten van het kind en het nemen van beslissingen, wordt de toepassing van taxonomie van het cognitieve domein Bloom uitgelegd aan de leraren.
- Het vooraf signaleren en het nemen van de juiste beslismomenten kan verbeterd worden.

6.4 Nieuwe visies en uitgangspunten

- Nu de kwaliteit van het gebruik van het MKVS van de kleuterbouw in beeld is gebracht, wordt het zelfevaluatie-instrument inmiddels ook afgenomen bij de andere bouwen van de school. Alle leraren worden geïnterviewd, zodat er een compleet beeld zal ontstaan op schoolniveau. Dit betekent dat het proces van kwaliteitsverbetering wordt uitgebreid. Het valt aan te bevelen om tijdens de invoering van het MKVS het evaluatie-instrument een keer per jaar af te nemen. Na een goed invoeringsproces kan het één keer per drie jaar worden afgenomen en is het aan te bevelen om het op te nemen in de kwaliteitszorg van de school.
- Er is veel winst te behalen bij de implementatie van het MKVS door het centraal aanbieden van één ontwikkelingsdomein van het MKVS en het begeleiden van de praktische uitwerking hiervan. De Perioden van Groei blijken daarvoor een goede

start te zijn. Het vormt immers de basis van alle andere ontwikkelingsgebieden en het geeft de leraar een kijkje in de groei van het kind als persoonlijkheid. Bovendien bevat de theorie van de Perioden van Groei veel inspiratie voor de leraar die het gebruik van het MKVS stimuleren.

- Het is aan te bevelen om het werken met het MKVS zo vroeg mogelijk te starten. Vooral in de peuterleeftijd is er al veel te signaleren en te registreren op het niveau van de schepper en kunnen de speciale peuterdossiers gestart worden. Dit kan overigens nu al op de montessoripeuterspeelzalen worden gerealiseerd, zodat de overdracht naar de basisschool effectief verloopt en de leraren van de kleuterbouw met een compleet kinddossier kunnen verder gaan. Ik ben er een grote voorstander van als de montessoripeuterspeelzaal die aan onze school verbonden is, start met het MKVS. De Onderwijsraad adviseerde op 26 mei 2010 om peuters vanaf drie jaar vijf halve dagen basisonderwijs te laten volgen. Wanneer dit advies zou worden opgevolgd staat het MKVS daar klaar voor.
- De begeleiding van de leraren binnen het MKVS wordt nu uitgevoerd door een kernteam, waarbij de coaching na schooltijd plaatsvindt. Het is aan te bevelen om de begeleiding onder schooltijd plaats te laten vinden, waarbij leraren in hun groep bovendien worden vervangen zodat zij in alle rust kunnen worden begeleid en gecoacht. Het dagelijks werken met het MKVS brengt al genoeg tijdsdruk mee na schooltijd en er zal zeker een stimulerende werking vanuit gaan wanneer deze coaching onder schooltijd plaats vindt. Daarnaast blijft het belangrijk om op bouw en teamniveau regelmatig bijeenkomsten te plannen waarbij het werken met het MKVS geëvalueerd wordt.

7. Discussie en reflectie

Bij mijn onderzoek wilde ik het domein de Perioden van Groei van het MKVS implementeren in de kleuterbouw van mijn school.

7.1 De aanpak

Bij mijn aanpak heb ik de volgende stappen gevolgd:

- Ik heb mijzelf verdiept in de theorie van de Perioden van Groei van het MKVS, het schrijven van het theoriedeel van mijn meesterstuk was daar een groot onderdeel van.
- Samen met mijn duo-partner voerden we de kinddossiers in en streefden we ernaar om vijf signaleringen met beslismomenten uit te voeren per dag.
- Bij de introductie van de Perioden van Groei bij mijn kleuterbouw collega's heb ik gebruik gemaakt van een powerpointpresentatie waarbij ik de theorie heb vereenvoudigd en de vier gebieden apart aangeboden heb. Van elk gebied werden de hulpvragen uit het MKVS doorgenomen zodat het signaleren en registreren vereenvoudigt en concreet gemaakt werd.
- Na het maken van SMART afspraken zijn alle collega's aan de slag gegaan en hebben we in iedere bouwvergadering aandacht besteed aan het invoeringsproces. Tijdens enkele teamvergaderingen was er ruimte om praktisch met het MKVS aan de slag te gaan waarbij de kleuterbouwcollega's als groep apart aan de slag gingen.
- Enkele collega's heb ik op eigen verzoek twee keer extra gecoacht bij de praktische uitvoering.
- Door mijn bezoek aan een andere montessorischool kreeg ik informatie in handen over de implementatie en de praktische uitvoering van het MKVS bij de kleuters. De praktische tips kon ik mijn collega's aanbieden en deze vereenvoudigen het werken met de Perioden van Groei.
- Na het bezoek van de landelijke MKVS dag in februari 2010 bleek ik gebruik te mogen maken van een uitstekend zelfevaluatie-instrument van Astrid Ottenheim en was ik in staat om het gebruik van het MKVS te evalueren voor mijn onderzoek.
- In april 2010 heeft de maakster van het zelfevaluatie-instrument Astrid Ottenheim het kernteam op onze school instructie gegeven in verband met de praktische uitvoering en het deel nemen van een onderzoek naar de werking van het zelfevaluatie instrument.
- In april heb ik bij de collega's het zelfevaluatie instrument afgenomen.

7.2 Uitvoerbaarheid

De periode van 6 weken was een goede aanzet en qua tijd acceptabel uit te voeren. De collega's hadden allen niet alleen de helft maar zelfs meer oudste kleuters ingevoerd. Ook bleek dat het werken aan het MKVS is toegenomen en men dagelijks signaleringen met beslismomenten maakt.

7.3 Acceptatie

Een van de leden van de landelijke MKVS-begeleidingsgroep volgde als *critical friend* het onderzoek. Hij voorzag mij van feedback gericht op de tekstuele uitvoering, maar ook op de theorieën die het praktisch werken met het MKVS (met name het werken volgens de lus en het beslissingsmodel).

Vanuit de workshops van de landelijke MKVS heb ik feedback ontvangen die het werken met het MKVS in de praktijk konden aanvullen. Het gebruik van de documenten in de journaalteksten kon daardoor ingevoerd worden. Ook ontving ik informatie en een handvat voor de evaluatie van mijn onderzoek. Bij het bezoek van een andere montessorischool bleek dat mijn onderzoek overeenkomsten bevatte bij de praktische uitvoering van de Perioden van Groei. De uitgebreidheid van de vier gebieden werd daar ook ervaren en het nemen van de juiste beslismomenten naar aanleiding van de signaleringen. Het was goed om te zien dat de collega's op deze school een vereenvoudigde observatietabel hadden samengesteld voor de doelgroep van mijn onderzoek.

Natuurlijk was er ook kritiek van de collega's, want implementeren betekent tijd investeren en tijd is voor ieder zeer kostbaar. Door goed te luisteren en gebruik te maken van de technieken rond oplossingsgerichte gespreksvoeringen van Peter de Jong en Kim Insoo Berg (2009) kwam ik steeds een stap verder.

7.4 Effectiviteit

Het onderzoek heeft positief kunnen bijdragen aan het werken met het MKVS binnen de kleuterbouw. De collega's zijn allen aan de slag gegaan met de Perioden van Groei en zijn ook gestart met de overige ontwikkelingsgebieden. Nadat het werken met het digitale systeem begrijpelijker is geworden, is men nieuwsgierig geworden en is men zelf op onderzoek gegaan om het MKVS meer te gebruiken.

De uitslag van het zelfevaluatie-instrument van de kleuterbouw geeft informatie over de kwaliteit van het handelen binnen het MKVS binnen deze bouw. Er is echter een kettingreactie ontstaan op school wat betreft het werken met het MKVS. Na de afname van het zelfevaluatie-instrument zal er straks op schoolniveau een uitspraak kunnen worden

gedaan over het gebruik van het MKVS van de leraren. Ook kunnen we als school vaststellen in welke fase we zijn bij de invoering van het MKVS. Er kunnen verbeterpunten worden geformuleerd over de kwaliteit van het werken van het MKVS voor in de toekomst. Bovendien kan Astrid Ottenheim de uitkomsten gebruiken voor haar onderzoek.

7.5. Tevredenheid

Bij mijn werkwijze ben ik klein begonnen en heb ik met een overzichtelijke groep mensen gewerkt. Bovendien heb ik zelf ook meegedaan aan de praktische digitale uitvoering. Het grote voordeel daarvan ervoer ik in het feit dat ik dichtbij de doelgroep stond en veel feedback kreeg, maar ook kon geven.

Het uitwisselen van theorie- en praktijkgegevens van het MKVS is daarbij van groot belang. Wanneer de leraren niet weten wat er achter de praktijk zit vindt er geen diepgang plaats. Voordat je de Perioden van Groei invult, is het belangrijk dat je weet welke theorie daar achter ligt. Als onderdeel van mijn Master Sen studie heb ik dit theoriedeel voor de leraren toegankelijk gemaakt en er menig uurtje in gestopt. Het begeleiden van de leraren voerde ik uit in mijn vrije tijd.

Het is echter aan te bevelen als het management op school binnen de formatie ruimte maakt, om tot een professionele begeleiding te komen van het MKVS tijdens schooltijd. De afname van het zelfevaluatie-instrument zou ik zeker jaarlijks afnemen, totdat alle ontwikkelingsgebieden door alle collega's in de leerlingdossiers gebruikt worden. Met de uitkomst van het evaluatie-instrument ben ik erg tevreden.

Literatuur

Geraadpleegde boeken

- Harinck, F. (2007). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Jong, P de & Berg, I K. (2009). Amersfoort: Wilco.
- Montessori, M. (1951). *Aan de basis van het leven*. Amsterdam: Van Holkema & Warendorf.
- Montessori, M. (1934). *Zelfopvoeding*. Amsterdam: Van Holkema & Warendorf.

Geraadpleegde tijdschriften

- Ottenheym, A. (2008). Gebruiken we MKVS goed en hoe weten we dat? *Montessori Mededelingen*, 31-4.
- Rubinstein, M (2008). Het MKVS gaat digitaal. *Montessori Mededelingen*, 32-1, 2-3.

Geraadpleegde internetsites

- Bollen, N. (2003).Nota Montessorionderwijs Inspectie PO. Geraadpleegd 10 januari 2010, via <http://www.dearend.nl/Montessori/mkvs/nota.htm>
- OMBS ZieZo . Schoolgids 2008-2009. Geraadpleegd op 18 februari 2010 via <http://www.ombsziezo.nl/>
- Westra-Mattijssen, E. (2008). Het lusmodel. Geraadpleegd 10 januari 2010, via <http://www.dearend.nl/Montessori/mkvs/index.htm>.

Geraadpleegd Montessori Kind Volg Systeem.

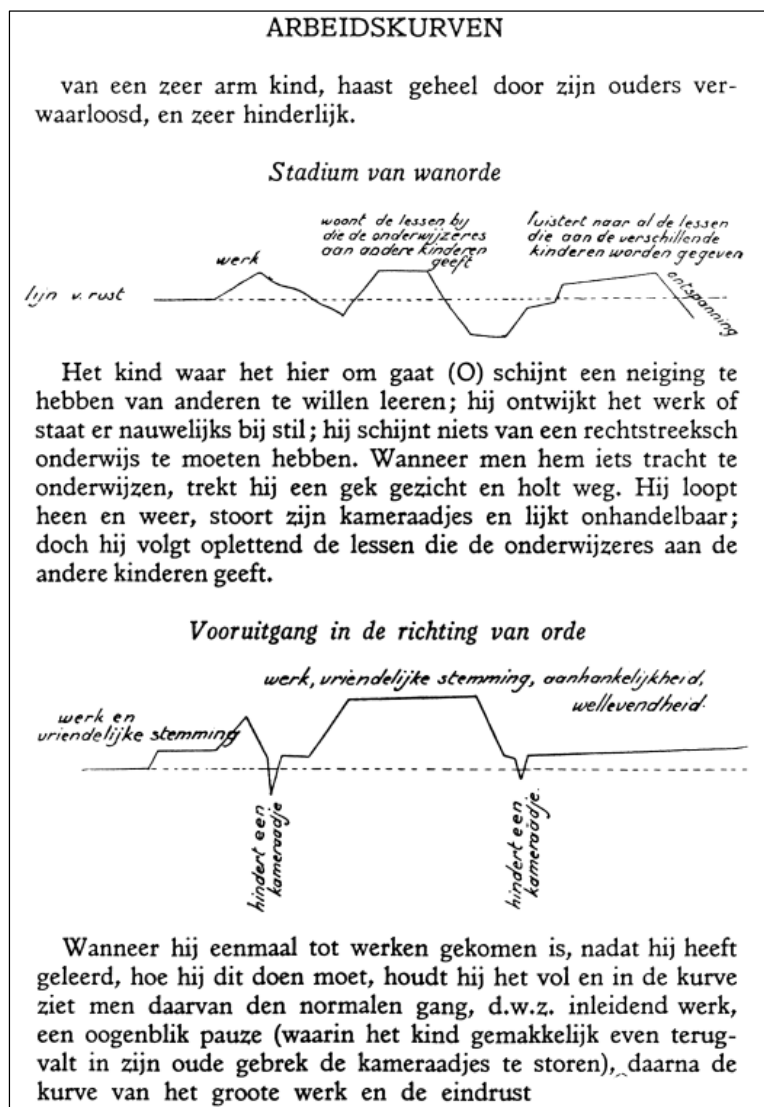
- Westra, E. *Montessori Kind Volg Systeem*. Eduscope Unilogic BV versie 2.1.3.
- Westra, E. (2008). *Handleiding van het KindVolgSysteem voor het Montessori-onderwijs*. Eduscope Unilogic BV

Bijlagen

Bijlage 1	Arbeidscurven	blz. 51
Bijlage 2	MKVS werkcurve in journaal	blz. 52
Bijlage 3	Overzicht hulpvragen MKVS Perioden van Groei	blz. 53
Bijlage 4	Verslag van de groepsobservaties	blz. 56
Bijlage 5	Het MKVS evaluatieformulier	blz. 58
Bijlage 6	De bevindingen en verbeter suggesties uit het MKVS zelfevaluatie instrument	blz. 67
Bijlage 7	Verslag van het bezoek aan een andere Montessorischool	blz. 70
Bijlage 8	Vereenvoudigde tabel van de Perioden van Groei	blz. 71

Bijlage 1

Figuur 6: arbeidscurven



Bron: informatieteksten MKVS

Bijlage 2

Figuur 7: MKVS werkcurve in journaal

van ... uur tot ... uur

+5										
+4										
+3										
+2										
+1										
0										
-1										
-2										
-3										
-4										
-5										
min / min	5	10	15	20	25	30	35	40	45	50

Bron: informatieteksten MKVS

0 = rust, zitten of rondlopen zonder storen, kijken bij anderen, opruimen

+1 = kiest werk, legt dit uit op tafel of kleed

-1 = kiest niet, pakt en zet meteen terug

+2 = taakgerichtheid; exploreert, experimenteert, brengt
-2 = handelingen leiden niet tot ordening, inwijken en/of
ordering aan en anticipeert op inwijken of ingrijpen van
ingrijpen hebben geen effect
de leider/ster

+3 = toont initiatief; maakt uit zich zelf variaties, vraagt
hulp

-3 = ruimt het werk op zonder er mee gewerkt te hebben

+4 = taakvolharding; werkt door zonder onderbreking

-4 = doet niets

+5 = taakbesef; past toe, geeft betekenis d.m.v.
verwerking, toont wil

-5 = werkgedrag wordt geen gewoonte, stoort anderen in
werk

Een werkcurve geeft ook informatie over hoe lang het kind aandacht heeft voor wat hij doet. De horizontale 0-lijn is de rustlijn, de lengte ervan geeft de totale werktijd aan.

Boven de 0-lijn worden geordende activiteiten weergegeven, beneden de ongeordende. Om de 5 minuten wordt een momentopname ingevuld.

Bijlage 3

Overzicht hulpvragen MKVS Perioden van Groei

Hulpvragen bij signaleren en gericht observeren bij gevoelige perioden.

- Begint met het kind met een hoge inspanning aan een handeling of actie en gaat deze over in een 'explosie' zonder directe aanleiding of hulp?
- Herhaalt het kind c.q. oefent het kind een bepaalde waarneming, beweging, taaluiting? Valt er iets op aan het herhalen, zoals zit er wel of geen variatie in de uitvoering, het tempo?
- Kan het kind de aandacht blijven richten? Waardoor wordt het eventueel afgeleid? Komt dat relatief gezien vaak voor?
- Hoe reageert het kind als het moet stoppen op bevel, bijvoorbeeld. aan het eind van een werktijd?
- Wil het kind namen weten van dingen in de directe leefomgeving?
- Verkrijgt het kind orde in wat het bij herhaling heeft geoefend? Is er sprake van ontwikkeling in het ordenen ?
- Exploreert en experimenteert het kind uit zichzelf? Onderzoekt het zijn directe leefwereld?

Indien het kind niet aan het adequaat uitgroeien vanuit een gevoelige periode toekomt ziet u het tegenovergestelde gedrag,

- Begint het kind moeizaam aan activiteiten? Toont het geen of nauwelijks inspanning?
- Herhaalt het kind niet of nauwelijks?
- Gaat het kind impulsief in op prikkels uit de omgeving?
- Komt het niet toe aan ordenen volgens de buiten hem zelf liggende schema's?
- Is het niet uit op het leren van namen, onderzoekt zijn leefwereld niet.

Hulpvragen bij signaleren en gericht observeren werken.

Kijkt u of u bij het kind ziet dat het:

- zelf kiest
- zich in zijn keuze niet laat leiden door uitwendige prikkels
- er vooruitgang zit in de herhalingen, c.q of het werk aan kwaliteit wint
- stappen c.q. materiaal overslaat en dat ook aan kan of juist niet
- handelingen overneemt en imiteert
- stap voor stap gaat handelen
- zelf initiatief neemt
- dingen uitprobeert
- zich uit in spel
- doorwerkt tot alles is uitgeprobeerd
- de vrijheid neemt om op ontdekking te gaan
- afwisseling vertoont in het werk of juist werkt vanuit één benadering en daar alles aan vast koppelt
- toepassingen zoekt naar aanleiding van het werk
- relatief veel tijd nodig heeft maar alles zelf kan regelen
- snel werkt en dit aan kan
- meer werk achter elkaar doet vanuit eigen initiatief en hier ook afwisseling in heeft gedurende een werktijd
- overwegend goede werkcurven heeft

Hulpvragen bij signaleren en gericht observeren Identiteit redzaamheid.

Kijkt u of u bij het kind ziet dat het:

- handelingen imiteert
- handelingen herhaalt
- deelhandelingen kan herhalen
- kan doorzetten om een handeling aan te leren
- zorgt voor eigen spullen
- deelneemt aan de zorg voor de omgeving

Hulpvragen bij signaleren en gericht observeren socialiteit.

Kijkt u of u bij het kind ziet dat:

- het contact zoekt met andere kinderen
 - het met het gedrag past in de cohesiemaatschappij van de onderbouwgroep
 - het past in de georganiseerde maatschappij van de midden en/of de bovenbouw
 - het gedisciplineerd met materialen en de omgeving omgaat
- de contactname met de kinderen in de groep de ontwikkeling vertoont zoals beschreven bij het perspectief nemen. Blijft het kind in stadium 0 of 1 steken is een onderzoek zeker aan te raden.

Hulpvragen bij signaleren en gericht observeren moraliteit.

Kijkt u of u bij het kind ziet dat het:

- rekening houdt met behoeften van anderen. Dit is vooral te zien bij het samenwerken.
- vergevingsgezinder is geworden naar anderen, ergens overheen kan stappen
- zich goed / aangepast gedragen kan
- een geweten heeft, zowel naar zichzelf toe (te beluisteren in gesprekken) en naar buiten toe. Het kind heeft dus innerlijke maatstaven en kan die ook verwoorden
- zich verantwoordelijk gedraagt in de groep

Hulpvragen bij signaleren en gericht observeren aandacht en geheugen.

Kijkt u of het kind:

- uit zichzelf gericht is op de omgeving / materiaal en toont interesse
- aandacht volhouden kan tijdens een activiteit
- alert reageert op prikkels uit de omgeving en op prikkels vanuit het materiaal
- adequaat kan sorteren, categoriseren en wisselen van concept indien nodig, c.q. verschillend indelen op een bepaald item. Denk hierbij b.v. aan de variaties bij het werken met materiaal en aan het kunnen los laten van het werken met materiaal
- bij alle waarnemingsgebieden (zien, horen, voelen, proeven en ruiken) de aandacht kan richten
- logische relaties kan vinden door te associëren
- gebruik kan maken van strategieën zoals hardop denken, vragen stellen etc.
- kennis goed op kan slaan en deze zowel na een korte (namenlesjes) als een langere tijd weer opdiepen.
- bepaalde strategieën gebruikt om beter te onthouden

Hulpvragen bij signaleren en gericht observeren wil.

Observeer zowel in de werk- als in vrije situaties b.v. tijdens het buiten spelen en kijkt u of het kind:

- zich kan richten op het werk en alle andere bewegingen die niet tot dat bepaalde werk horen achter wegen kan laten
- geduldig kan afwachten, vragen aan anderen in plaats van dingen wegpakken etc.

- beschikt over een goede impulscontrole
- het stadium van gehoorzamen overeenkomt met de stadia van het perspectief nemen (onder socialiteit).

Hulpvragen bij signaleren en gericht observeren verbeeldingskracht

- speelt het kind illusiespel, speelt het rollen, kan het situaties verzinnen?
- voelt het kind zich aangetrokken voelt tot het maken van voorstellingen naar aanleiding van bepaald werk en/of materiaal
- kan het kind de verbeelding richten op de realiteit
- kan het kind de verbeelding op abstract niveau gebruiken? Kan het dat bijvoorbeeld bij reken/wiskunde en geometrie? Ook bij taal?
- toont het kind interesse in beeldende mogelijkheden en deze ook op eigen initiatief gebruikt

Bijlage 4

Verslag van de groepsobservaties.

Groepsobservatie van leraar 1.

Aantal kleuters: 23.

Bij binnenkomst zijn de kleuters aan het werk in groepjes, alleen of met zijn tweeën. Ze werken in de hoeken, aan een tafeltje of op een kleedje aan montessorimateriaal en ontwikkelingsmateriaal. 2 kleuters verven aan het verfbord en 2 kleuters werken in de poppenhoek. De leraar geeft individuele lesjes. De laptop staat met het MKVS hierbij open. De leraar maakt aantekeningen in een apart logboek.

De nabespreking.

Ik bedank de leraar voor de gastvrijheid en waarna we het werken van de leraar in de lusbeweging bespreken. Ze geeft aan van tevoren op grond van eerder signaleringen 5 beslismomenten te hebben voorbereid in het MKVS. Tijdens deze ochtend heeft ze 4 signaleringen kunnen waarnemen die ze aantekent in haar logboek en na schooltijd verder verwerkt in het MKVS.

Groepsobservatie leraar 2.

Aantal kleuters: 17.

Bij binnenkomst zijn de kleuters aan het werk, 2 kleuters werken aan een kleedje, 2 kleuters verven op de gang aan het verfbord en de overigen zijn individueel of met zijn tweeën aan een tafeltje aan het werk met Montessori materiaal, construx materiaal of knutselwerkjes. De leraar geeft individuele lesjes en gaat bij de kleuters zitten, ze schrijft tussendoor aantekeningen in een logboek, haar laptop met het MKVS staat open.

De nabespreking.

Na mijn dank bespreken we het werken volgens het lusmodel. De leraar geeft aan dat zij het werken van de kleuters in de lus in haar logboek aangeeft en aan het einde van de dag verwerkt in het MKVS. Activiteiten gelijk na school gepland belemmeren het werken wel. De leraar geeft aan dat zij door het invoeren van de Perioden van Groei het digitale systeem verder onder de knie heeft gegeven waardoor zij ook andere ontwikkelingsgebieden is gaan invoeren.

Groepsobservatie leraar 3.

Aantal kleuters: 22.

Bij binnenkomst zijn alle kleuters aan het werk. Er zijn 2 x 2 kleuters in de hoeken bezig, de overigen werken aan een tafeltje of op een kleedje. De leraar heeft haar laptop met MKVS open staan en naast het geven van individuele lesjes werkt zij aan de laptop. Aan het raam hangt een signaal waaraan de kleuters kunnen zien dat zij haar niet mogen storen.

De leraar observeert de kleuters ook vanaf de laptop waarbij zij aantekeningen maakt.

De nabespreking.

Na mijn dankzegging vertelt de leraar dat zij haar eigen lusbeweging met het MKVS effectief kan uitvoeren. Door het volgen van de beslismomenten in het MKVS kan zij haar eigen leerkracht handelen uitvoeren. Daarnaast lukt het haar om het werken van de kleuters ook gelijk in te voeren tijdens het werken. Na schooltijd werkt ze dit verder uit in het systeem.

Groepsobservatie leraar 4.

Aantal kleuters: 20

Bij binnenkomst zijn alle kleuters aan het werk, 10 kleuters werken in een themaboekje, de andere werken op een kleedje of aan een tafeltje. 2 kleuters werken achter de computer.

De leraar geeft individuele lesjes maar geeft ook groepsinstructie aan de kleuters die in het werkboekje werken. Aan de muur hangt een stoplicht dat op rood staat, dit impliceert dat juf niet gestoord mag worden. De laptop met het MKVS staat niet open, leraar heeft een logboek waarin zij tussendoor aantekeningen maakt.

Nabespreking.

Na mijn dank vertelt de leraar dat zij haar eigen lusbeweging en die van de kleuters volgt en voorbereidt via haar logboek. Na school aan het eind van de dag voert zij de gegevens in het MKVS. Voor haar dagelijkse werken geeft zij de voorkeur aan het logboek.

Bijlage 5 evaluatieformulier MKVS per leraar

invuldatum:.....

Ingevuld door:

Naam leraar:

Leraar : onderbouw / middenbouw / bovenbouw (doorstrepen het geen niet van toepassing is)

Aantal jaren werkzaam als leraar in het montessori-onderwijs:

 50% en minder voldoet aan de indicator; onvoldoende

 meer dan 50% maar minder dan 80% voldoet aan de indicator; matig

 80% of meer voldoet aan de indicator; voldoende

1. De leraar kan de lusmomenten die zich voordoen tijdens de werkactiviteiten van een kind herkennen, verwoorden en gebruiken om het eigen handelen op af te stemmen.		Voldoet: + / -	bevindingen	Verbeter suggesties
Indicatoren	1.1 De leraar kan uitleggen aan de hand van het lusmodel met welke leeractiviteit een kind bezig is. (verwerving, verwerking, betekenisverlening en integratie).			
	1.2 De leraar heeft aan de beslissingen, daar waar van toepassing, een tijdpad verbonden.			
	1.3 De leraar kan onderbouwd uitleggen / verantwoorden hoe hij/zij zijn/haar gedrag afstemt op de ontwikkeling en			

	leeractiviteiten van een kind.			
	1.4 De lusmomenten waarin het kind en de leraar zitten, kan de leraar aan de hand van het lusmodel duidelijk maken.			
Wijze van evaluatie	<i>Bevragen: aan de hand van 2 random gekozen kinderen n.a.v. 2 random gekozen signaleringen.</i>			

2. De leraar handelt bewust, doelmatig en procesmatig. ☐		Voldoet: + / -	bevindingen	Verbeter suggesties
Indicatoren	2.1 De leraar gebruikt de signaleringen bij het plannen van lesjes, observaties, diagnoses, registraties en evaluaties.			
	2.2 De leraar werkt vanuit vooraf bepaalde keuzes en beoogde resultaten.			
	2.3 De leraar verbindt een waardeoordeel aan de prestaties van kinderen.			
	2.4 De leraar kan aantonen dat zij reflecteert op eigen gedrag.			
Wijze van evaluatie		Observatie en bevragen.		

3. De leraar werkt systematisch aan het kinddossier. ☐		Voldoet: + / -	bevindingen	Verbeter suggesties
indicatoren	3.1 De leraar heeft voor elk kind een digitaal MKVS kinddossier beschikbaar in de klas. (documentanalyse)			
	3.2 De leraar heeft minimaal 4 à 5 signaleringen per dag per klas. (documentanalyse)			
	3.3 De leraar heeft achter elke signalering			

	een beslissing staan: A (afwachten), L (lesje), O (observatie), D (diagnose), E (evaluatie) of R (registratie). (documentanalyse)			
	3.4 De leraar maakt gedurende de dag tijd voor het noteren van signaleringen (observatie en bevragen)			
	3.5 In het statusoverzicht zijn niet meer dan 3 verlopen beslissingen per klas.			
	3.6 De leraar maakt gebruik van gerichte observatie wanneer zij meer duidelijkheid wil over het gesignaleerde. De observatie gebeurt m.b.v. het driekolommen observatiemodel. 3.6.1 De uitgevoerde observaties staan vermeld in het <i>Observatie - overzichtsblad</i>: ja/nee 3.6.2 <i>Observatiedatum</i> is vermeld: ja/nee; 3.6.3 <i>Observatiedoel</i> is vermeld: ja/nee; 3.6.4 <i>Drie kolommenmodel</i> is gebruikt: ja/nee; 3.6.5 De drie kolommen zijn op de juiste manier ingevuld: • Ik neem waar.. ja/nee, • Ik voel hierbij...ja/nee, • Ik begrijp dat...ja/nee; 3.6.6 Het vak <i>geregistreerd gedrag/vaardigheden</i> is correct ingevuld: ja/nee 3.6.7 <i>Conclusie /consequentie</i> van observatie is vermeld: Ja/nee			

	<i>(documentanalyse en bevragen)</i>			
	3.7 De leraar slaat de toegevoegde gegevens betreffende de historie en ontwikkeling van het kind, zoals handelingsplannen, medische gegevens, externe begeleiding, interne begeleiding, consultatie en dergelijke op in het daarvoor bestemde journaal (indien van toepassing). <i>(documentanalyse en bevragen)</i>			
	3.8 Na het voeren van een oudergesprek legt de leraar de belangrijkste bevindingen vast in het journaal oudergesprek. (Indien van toepassing) <i>(documentanalyse en bevragen)</i>			
	3.9 de leraar gebruikt het MKVS bij de bespreking van het kind bij: • Overdracht naar collega • Leerling-bespreking Het doel, datum en resultaat staan genoteerd in het MKVS-dossier. <i>(documentanalyse en bevragen)</i>			
Wijze van evaluatie	<i>Observatie, documentanalyse en bevragen</i>			

5. De leraar heeft signaleringen ten aanzien van de ontwikkelingsgebieden: waarneming, motoriek, taal, rekenen / wiskunde, geometrie, kennisgebieden en perioden van groei.		Voldoet: + / -	bevindingen	Verbeter suggesties
Indicatoren	5.1 Waarneming			
	5.2 Motoriek			
	5.3 Taal			
	5.4 rekenen / wiskunde			
	5.5 geometrie			
	5.6 kennisgebieden			
	5.7 perioden van groei			
Wijze van evaluatie		Documentanalyse		

6. De leraar heeft de registraties ingevoerd.		Voldoet: + / -	bevindingen	Verbeter suggesties
Indicatoren	6.1 Waarneming			
	6.2 Motoriek			
	6.3 Taal			
	6.4 rekenen / wiskunde			
	6.5 geometrie			
	6.6 kennisgebieden			
	6.7 perioden van groei			
Wijze van evaluatie		Documentanalyse		

7. De leraar heeft inzicht in het verloop van de ontwikkelingsmomenten van een kind en neemt naar aanleiding daarvan overwogen beslissingen.		Voldoet: + / -	bevindingen	Verbeter suggesties
indicatoren	7.1 De leraar kan verantwoorden waarom zij gekozen heeft voor <i>afwachten</i> n.a.v.			

	een signalering.			
	7.2 De leraar kan verantwoorden waarom zij gekozen heeft voor een <i>lesje</i> n.a.v. een signalering.			
	7.3 De leraar kan uitleggen wat de essentie was van het lesje: begeleiden, inwijden of ingrijpen.			
	7.4 De leraar kan uitleggen wat zij met het lesje wil bereiken.			
	7.5 De leraar kan aangeven in hoeverre het doel van het lesje bereikt is.			
	7.6 De leraar kan verantwoorden waarom zij gekozen heeft voor een gerichte <i>observatie</i> n.a.v. een signalering.			
	7.7 De leraar kan verantwoorden waarom zij gekozen heeft voor <i>diagnose</i> n.a.v. een signalering.			
	7.8 De leraar kan verantwoorden waarom zij gekozen heeft voor <i>evaluatie</i> (feedback geven/vragen stellen).			

	7.9 De leraar kan de gedane <i>registraties</i> verantwoorden. De leraar kan t.a.v. ontwikkelingsdomeinen de zone van de naaste ontwikkeling uitleggen.			
	7.10 De leraar kan het niveau van begrijpen aan de hand van de taxonomie cognitieve domein van Bloom toepassen. (kennis, begrip, toepassing, analyse, synthese en evaluatie)			
	7.11 De leraar kan uitleggen welke vragen zij stelt aan het kind en waarom zij daarvoor kiest (zie 7.10).			
Wijze van evaluatie		<i>Bevragen: aan de hand van 2 random gekozen kinderen en de bij de kinderen horende signaleringen</i>		

8. De leraar brengt de leeropbrengsten die zich tussen het ene en het andere leermoment voordoen in beeld met behulp van het MKVS.		Voldoet: + / -	bevindingen	Verbeter suggesties
Indicatoren	Alle registraties per ontwikkeldomein zijn door de leraar gebaseerd op een signalering: • Waarneming: • Motoriek: • Taal: • Rekenen/wiskunde: • Geometrie: • Kennisgebieden: • Periode van groei:			

Wijze van evaluatie	<i>Documentanalyse</i>			

9. De leraar heeft de algemene gegevens van het kind in het MKVS ingevoerd.		Voldoet: + / -	bevindingen	Verbeter suggesties
Indicatoren	9.1 De gegevens in het leerling-venster zijn ingevuld.			
	9.2 De gegevens administratie – leerling, basis zijn ingevuld			
	9.3 De gegevens administratie – leerling, gezin zijn ingevuld			
	9.4 De gegevens administratie – leerling, medisch zijn ingevuld			
	9.5 De gegevens administratie – leerling, bijzonderheden zijn ingevuld indien nodig.			
	9.6 De vrije velden worden overeenkomstig schoolafpraak gebruikt			
	9.7 De journaalregels worden overeenkomstig schoolafpraak gebruikt.			
Wijze van evaluatie		<i>Documentanalyse + bevragen</i>		

Bijlage 6

De bevindingen en verbeter suggesties uit het zelfevaluatie instrument.

Tijdens het interview gaven de leraren bevindingen en verbeter suggesties. Hier volgt een overzicht per leraar per standaard.

Leraar 1

Standaard	Bevinding	Verbeter suggestie
1		
2		
3	De signaleringen worden na schooltijd verwerkt in het MKVS.	De aanmaak van een digitaal MKVS kinddossier gelijk bij aanname van 0 ^e groepers en zij-instream.
4		
5		
6	De keuze van het beslismoment <i>afwachten</i> heeft indirect te maken met het rijpingsproces waarin de kleuter zich bevindt.	
7		

Leraar 2

Standaard	Bevinding	Verbeter suggestie
1		
2	De uitvoering van de geplande beslismomenten kan worden beïnvloed door de vrijheid van werkkeuze van de kleuters en is afhankelijk van de intensiteit waarmee de kleuter werkt en is ook afhankelijk van het tijdstip van de dag.	
3	Duopartners laten soms de beslismomenten open zodat de ander zich ook een mening kan vormen. In het logboek worden er signaleringen genoteerd die na school of thuis in het MKVS worden ingevoerd.	
4		
5		
6	De verantwoording van het beslismoment afwachten is inherent aan het rijpingsproces van de kleuter.	Diagnosemiddelen toevoegen in het MKVS en uitleg geven aan de werking.
7		

Leraar 3

Standaard	Bevinding	Verbeter suggestie
1		
2		
3		
4		
5		
6	*Bij de ontwikkelingsgebieden motoriek en waarneming en bij de perioden van groei wordt de keuze <i>afwachten</i> verantwoord gemaakt, dit is inherent aan het rijpingsproces van de kleuter. * Het bereiken van het doel van een lesje komt voort uit het resultaat uit het beslismoment evalueren. * Bij de uitvoering van het beslismoment <i>evaluatie</i> worden gericht vragen gesteld om meer te weten te komen. * De vragen worden gesteld aan de hand van de taxonomie cognitieve domein van Bloom zonder dat de leraar zich er van bewust is.	*Aandacht schenken aan de uitleg van de taxonomie cognitieve domein van Bloom
7		

Leraar 4.

Standaard	Bevinding	Verbeter suggestie
1		
2	*De vrije werkkeuze van de kleuters is een belangrijk aspect dat meegenomen wordt bij het plannen van vooraf bepaalde keuzes van de leraar. De leraar bevindt zich in het spanningsveld van inwijden of ingrijpen. * Bij de reflectie op het eigen leraargedrag komen aspecten van sturing en loslaten aan de orde.	
3	*De signaleringen worden gefilterd uit aantekeningen die in het logboek worden gemaakt. De verwerking in het MKVS vindt na school en thuis plaats. Dit is afhankelijk van de naschoolse activiteiten.	
4		
5		
6	*Het beslismoment <i>afwachten</i> Is inherent aan de rijping van het	

	ontwikkelingsgebied van de kleuter. *Het beslismoment <i>evaluatie</i> wordt niet bewust gekozen maar wel onbewust uitgevoerd	
7	Door het invullen van de nulmeting bij de kleuters bij de ontwikkelingsgebieden zijn er geen signaleringen vooraf gegaan aan de registraties.	

Bijlage 7

Verslag van het bezoek aan een andere Montessorischool

De implementatie van het MKVS.

De directrice van de school heeft aan de wieg van het MKVS gestaan en nadat vorig jaar de digitale versie is doorgevoerd is de school overgestapt op het MKVS. De directeur is zelf de grote inspirator in het geheel. Het hele team is gelijk gestart met het MKVS en alle leerlingen zijn ingevoerd op alle ontwikkelingsgebieden. Alle leraren kregen daarvoor 3 dagdelen vrij om te starten waarnaar de rest van de kinderen in de eigen tijd is ingevuld. Zij zijn nu een jaar bezig.

De begeleiding bij de praktische invoering gebeurt door een leerkracht die een ochtend per week is vrij geroosterd om coachings werkzaamheden te doen. Daarnaast is er dan ook een extra leerkracht voor handen om in te vallen zodat de collega's ook uit de klas kunnen. Elke bouwvergadering **start** met het MKVS kwartier waarbij een collega verantwoordelijk is om een signalering in te brengen en die te bespreken op technische of didactische kanten. Natuurlijk zijn er daar ook tegenstanders maar de school hoopt door de opbrengsten van het Zelf Evaluatie Instrument van Astrid Ottenheim (waar wij ook aan meedoen) meer inzicht te krijgen van de plek die het MKVS nu inneemt.

MKVS inhoudelijk.

Omdat tijdens de peuterkleuterperiode sommige domeinen zeer uitvoerig uitgesplitst zijn stelden de kleuterbouw collega's een handige tabel samen. Het gebruik van extra documenten in de journaalteksten was nog niet ingevoerd maar men was onder de indruk van de sjablonen die onze school gebruikt. Het belang van het invullen van het tekstveld bij een registratie werd benadrukt, zo komen er op het ontwikkelingsprofiel extra voetjes die direct verwijzen naar de verantwoording van de handeling om te registreren. Vanuit het ontwikkelingsoverzicht is er zo meer informatie te halen. Bij de Perioden van Groei bestaan de beslismomenten vooral uit afwachten en observeren.

Bijlage 8

Vereenvoudigde tabel van de Perioden van Groei

Periode van groei

Omgang kinderen	Omgang volwassenen	Emotionaliteit	Zelfstandigheid	Werken
contact	contact	fouten	aandacht	werkhouding
welke rol	aandacht	gevoelens uiten	taakjes	concentratie
behulpzaam	behulpzaam	zelfvertrouwen	verzorging	keuze
rekening houden	gehoorzaamheid	nieuwe situaties	regels	netheid
samen spelen	beurt wachten	evenwichtig		zelfstandig
initiatief	spontaan	verantwoordelijk		tempo
	Opdracht begrijpen	tegen verlies		motivatie
				doorzettingsvermogen
				niveau
				plezier
				werk afmaken